

Nungusaataann- gitsumik ineriartor- titsinissaq Nunani Avannarlerni siuner- tarisassaq nutaaq

**Anguniagassat nammassiniagassallu
2005-miit –2008-mut nutarteqqinneqarnerat
Politikkip tungaatigut immikkoortut pingaarutillit**

2004: 785

Nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq Nunani Avannarlerni siunertarisassaq nutaaq

Anguniagassat nammassiniagassallu 2005-miit-2008-mut nutarteqqinneqarnerat.

ANP 2004:785

© Nordisk Ministerråd, København 2004

ISBN 92-893-1088-X

Naqiternera: Rosendahls Bogtrykkeri A/S, Esbjerg 2005

Ilusilersornera: Zakrisson, www.polytype.dk

Saqqaa: Kjell Olsson

Naqitikkat amerlassusii: 300

Pappiaqqamut avatangiisinut ajoqutaangitsumik avannaani

piumasarititat malillugit sanaanik naqitaapput.

Printed in Denmark

Assiliartaasa suuneri: saqqaa: Kjell Olsson; s. 6: Bengt Andreasson/Windh;

s. 16: Jan Töve/N; s. 20: Bokelberg/Ina; s. 24: Jens Thuresson/Windh;

s. 28: Lars Johansson/Windh; s. 32: Megapix; s. 36: Ace/Megapix;

s. 40: Torbjörn Lilja/N; s. 44: Gert Olsson/Windh; s. 48: Jan Schützer/N;

s. 52: Klas Rune/N; s. 56: Tore Hagman/N; s. 60: Ingmar Holmåsén/N;

s. 64: Anders Norderman/Megapix; s. 68: Michel Thomas/Megapix;

s. 72: Þórður Þórarinsson.

Nordisk Ministerråd

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Oqarasuaat (+45) 3396 0200

Telefaxi (+45) 3396 0202

Nordisk Råd

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Oqarasuaat (+45) 3396 0400

Telefaxi (+45) 3311 1870

www.norden.org

Nunat Avannarliit Naalakkersuisutigoortumik

Siunnersuisoqatigiiffiat

1971-mi pilersinneqarsimavoq, nunat avannarliit naalakkersuisuisa suleqatigiiffissaattut. Ministerrådip Nordisk Rådip ataatsimeersuarnerni siunnersuutini saqqummiussisuusarpoq, taakkulu innersuussutaat ingerlateqqittarlutik, Nordisk Rådimut nalunaarusior-tarlutik, suleqatigiinnerup inernerisaanik aammalu suliat assigiinngitsut ingerlanneqarnerini siuttuusarluni. Suleqatigiinneq ministerinik suleqatigiinnik ataqtigiis-sinneqartarpoq, taakku nunanit pineqartunit naalak-kersuisuinit toqqagaasarput. Ministerrådit assigiin-ngitsutigut naapittarput, apeqqutit suut suliarineqas-sanersut apequtaallutik.

Nunat Avannarliit Siunnersuisoqatigiiffiat

1952 -mi pilersinneqarsimavoq, nunat naalakkersuisa akornanni innuttaasunit qinerneqarsimasunik aammalu Danmarkimi, Islandimi, Norgemi, Sverigimilu nalakker-suinit suleqateqarnissaq siunertarlugu. 1955-mi Finlandi ilannguppoq. Savalimmiut, Kalaallit Nunaat aammalu Ålandip ataatsimeeqataatittagaat Danmarkip naalagaafia-ta iluani peqqataasutut ilaatinneqartarput, taamatuttaaq Finlandip peqataatittagai. Rádi 87-nik ilaasortaqar-poq. Nordisk Rádi suliaassanik saqqumiussisuusarluni siuner-suisartutullu atuuttuuvog aammalu nunat avannerliit suleqatigiinnerini misissuineq aallutaralugu. Nordisk Rådip immikkoortortarai, katersuutitsisarneq, ataatsimiit-tartunit qullersaasutut aammalu ataatsimiititaliat assigiinngitsut.

Imaasa tulleriiaarneri

1. Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq –
Nunani Avannarlerni siunertarisassaq nutaaq 7
2. Nungusaataanngitsumik atuisuunermi-
nioqutissiornermilu periaasissat 17
3. Inooqatigiinnermi pissutsit pingaassusiat 21
4. Silap pissusiata allanngoriartornera silaanarmillu
mingutsitsisarneri 25
5. Pinngortitat uumassusillit assigiinngisitaarnerat,
pinngortinneqaqissinnaanerannullu isumalluutit –
avatangiisit aammalu avatangiisit piorsarsimasat 29
6. Imaq 33
7. Akoorutissiat 37
8. Inuussutissat – isumannaallisaaneq peqqinnissarlu 41
9. Nukissiuutit 45
10. Angallassisarnerit 49
11. Nunaateqarnek 53
12. Orpippassuaateqarnermik ingerlatsineq 57
13. Aalisarnek, piniarnek aamma aalisakkanik
naasunillu uumatitsiviit igalaamernit 61
14. Nunanik qanitanik (eqqaamiunik) suleqateqarnissaq 65
15. Inuiaqatigiinnik qanittuiniitunillu
peqataatitsisarnissaq Agenda 21 69
16. Piviusunngortinneqarnissaa suliareqqineqarnissaalu 73

1.

Nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissaq Nunani Avannarlerni siunertarisassaq nutaaq

TUNNGAVIGINEQARTOQ

Naalakkersuisut qullersaasa nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu isumaqagiillutik avammut nalunaarusiarisimasaat

Novembarip qaammataani 1998-imi nunani avannarlerni naalakkersuisut qullersaasa, namminersornerullutik oqartussaqaarfiillu politikikkut qullersaasa isumaqatigiissutigaa Nunani Avannarlerni nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissamik isumaqatigiissut. Pilersaarummi matumani nunanut avannarlernut peqataasussaapput namminersorluni aqutsiffeqarfiit uku: Savalimmiut, Kalaallit Nunaat Ålandilu.

»Nunat Avannarliit patajaatsut«

Oslo, novembarip 9-ani 1998

UKUUSUGUT, NAALAKKERSUINI QULLERSAASUT Danmarkimiit, finlandimiit, Islandimiit, Norgemiit Sverigemiillu, Savalimmiut lagmandiat, Kalaallit Nunaanni naalakkersuisut siulittaasuat Ålandillu landsskabsstyrelse: isumaqatigiissutigaa ukiut 2000-ikkut ingerlaneranni suliasat pingaarnerpaat ilagissagaat patajaatsumik ineriartortitsinissap suliarineqarnissaa.

ARAJUTSISIMANNGILARPUT EU-minngaaneersut pingaaruteqassiat: Amsterdam-imi isumaqatigiissut nutaaq Europæiske Råd-illu juunimi 1998-imi Europæiske Unionimi nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu Cardiffimi ataatsimiinera inerner kingulliit, soorlu nunanut avannarlernut politikikkut Europæiske Rådip suliniuteqarnera assigalugu, Agenda 21 nunat Østersøp sineriaamiut (Baltic 21) suleqatigiiffik AEPS-mi (massakkut: Issittumi Siunnersuisoqatigiit, Arktisk Råd), Barents pillugu nalunaarut, aamma suleqatigiineq tunngavigalugu ataatsimoorluni isumaqatigiissut Bergenimi nungusaataannngitsumik nukissiorfitsigut pilersuinerup Østersø kaajallallugu isumannaajarneqarnissaa.

ISUMAQATIGIISUTIGAARPUT anguniagassat ataani taaneqartut sapinngisamik maleruarniarneqassasut, nungusaataanngitsumik Nunani Avannarlerni nunanilu qanitaanni, ineriartortitsinissami:

1. Kinguaariit taakkualu kinguaassaat qularnaarunneqassapput toqqissimasumik peqqinnartumillu inuuneqarnissaannik.
2. Tunngavigineqassapput inuiaqatigiit toqqissut demokratiimik, tassa inuinnaat isumaqatigiilutik naalakkersueqataanerannik tunngavilimmik aqutsinermik, toqqortuisoqarani ammasumik akuutitsinermillu aqutsineq sumiiffiit qanittut, ungasinnerusut nunalu tamakkerlugu suleqatigiinerit eqqarsaatigalugit.
3. Pinngortitap tunniussinnaasarpasui pinngortitallu pissuseqatigiinnera allanngortinneqaratik eriagineqassapput.
4. Ulorianartunik silaannarmut aniasoortitsinerni mingutsitsinernilu silaannarmut, narsaatinut imermullu pinngortitamut ajoqutaalernissaannut killigeqqusaasut qaangerneqassanngillat.
5. Pinngortitamit pissarsiarineqarsinnaasut atoqqinneqarsinnaasut ima atorneqartassapput illersorneqarlualutillu atoqqinneqarsinnaanissaannut killigeqqusaasut iluanni.
6. Pinngortitamiilli pissarsiarineqarsinnaasut atoqqinneqarsinnaanngitsut ima atorneqartassapput pinngortitap uteqattaarnerani nutaanngortitsiqinnissaanut allatut ittunik aaqqissuisoqarluni illersuutaasussanillu nutaanngorsaanermit atorussanik pilersitsisoqarluni.
7. Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq anguniarlugu annertuumik inuiaqatigiit aalajangersakkanik paasisimasaqarnissaannik periarfissineqartariaqarput.
8. Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami iliuutsit sulii ingerlaanarlutik inuiaqatigiinnut tunngasunik sulialinni tamani ataqatigiisaartuartariaqarput.
9. Nunat inoqqaavisa pinngortitsitseqqissinnaanernik pisinnaasaqarnerata nungusaataanngitsumik ineriartortitsiniarnermi pingaarteqarnera erseqqissartariaqarpoq.
10. Naasorissaatit innunut pinngortitamullu ajoqutaasinnaasut siunissami atorneqassanngillat.
11. Nutaamik eqqarsarnissat pisariaqarlunnarput kaammattuutaassallutillu nukissiuutit pinngortitallu tunniussinnaasaasa atorluarneqarlunissaanni.

Nordisk Ministerrådimut **TUNNIUPPARPUT** suliassanngortillugu, anguniakkat piumasarineqatut taakku tunngavigalugit suliarissagaat assigiimmik immikkoortortaqarfiit akornanni, Nunani Avannarlerni nunanilu taakku qanitaanni, nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami aalajangersimasunik periaasissanik suliniuteqarnissaq. Periaasissat toqqammavigisariaqarpaat immikkoortoq Nunat Avannarliit qanitaat, taakkumi assigiimmik soqutigisarimassuk aamma saniatigut immikkut periarfissaqarmata pitsaasumik tapertaasinnaallutik nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami, saniatigullu Nunat Avannarliit suleqatigiilluarnerat tassani iluaqutaalluarsinnaavoq. Suliassaq naammasisimasariaqarpoq ukioq 2000.

Ukioq 2000 nungusaataanngitsumik Nunani Avannarlerni ineriartortitsinissaq pillugu periaa-sissaq naalakkersuisut qullersaannit Nordisk Rådimmillu akuersissutigineqarpoq. Qanoq ilior-nissamik pilersaarussiaq atuutussanngortinneqar-poq ukioq 2001. Taassuma pilersaarusiap imarai anguniagassat qanorlu iliuusissat piffissami uani 2001-2004, saniatigullu imaralugit ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu anguniarniakkat ukioq 2020 ilanngullugu.

Pilersaarusiap suliareqqinneqarnera

Pilersaarusiapi siullerpaami erseqqissarneqarpoq misissorneqarnerata suliareqqinneqarneratalu saqqummiunneqarnissaa naalakkersuisut quller-saannut, politik-kikkut oqartussat qullersaannut, namminersornerusoqarfinnilu qullersaasunut, pissasoq ukiumi 2004-mi.

Misissuqqinnerani pisinnaatitaaffimmi erseq-qissarneqarpoq pilersaarusiap sakkortuumik erser-sissagaa sunniinarnissaq nunat assigiinngitsut akornanni suliniaqatigiinnut, soorlu EU-mut, OECD-mut, FN-imullu, saniatigullu pilersaarusiap misis-soqqinneqarnerani inooqatigiinnermi aningaa-saqarnermilu pissutsit ilaanngunnissaata anner-usumik nalilerneqarnissaa.

Pilersaarusiap suliareqqinneqarnerani pilersaarutissat nutaat piffissami 2005-imiit – 2008-p tungaanut atuuttussat ilanngunneqarput, unga-sinnerusumullu pilersaarusiap allanngortinneqar-natik. Pilersaarusiap suliareqqitap ilaatigut ilagaa immikkoortoq (kapitali) nutaaq, pilersaarutit nunanut tamanut atuuttussat ataanni, patajaa- tsumik tunisassiornerup atuisuunerullu ataanni. Taanna Nunarsuarmit tamarmit peqataffigineqar-tumik Nungusaataanngitsumik Ineriartortitsinissaq pillugu Ataatsimeersuarnerup (WSSD) Johannes-burgimi pisup inernerinut tapersiutaavoq piviu-sunngortitsiniarnermut aallarnisaataalluni. Sani-atigut aamma sulii immikkoortortaqqarpoq (kapitali) inooqatigiinnermut tunngasut eqqarsaatigalugit, immikkut eqqarsaatigineqarnerullutik inuiaqa-tigiinni ineriartorneq, inuiaqatigiit peqqinnissat, taavalu ilinniartitaaneq ilisimatusarnerlu.

Ukiut kingulliit ingerlaneranni nunat assigiinng-itsut akornanni, nunat qanitarisat, piffiillu eqqar-saatigalugit nungusaataanngitsumik ineriartorti-tsinissaq pillugu annertuumik pisimasoqarfiuvoq. Silarsuaq tamakkerlugu ataatsimeersuarnerup, Johannesburg-imi ukioq 2002-mi pisup inernerani isumaqatigiissutigineqarpoq annertuumik sulini-uteqarnissaq piviusunngortitsinissamik politikki-kkullu nalunaarusiortoqarluni annertuumik alla-nngorsaasoqartariaqarneranik. Immikkut taaneqar-sinnaapput Europami kattullutik nunat isumaqa-tigiit (Europæiske Unionimi) juunimi 2002-mi Göteborgimi, nungusaataanngitsumik ineriartor-titsinissaq avammullu kangianut ammaanissaq pillugit ataatsimeersuarnerisa inernerat. 2004-mi maajip qammataani EU qulinik ilaasortartaarpoq. Qulaani taaneqareersut assigalugit allannguutissat suliarineqareerput pilersaarusiortalunilu suliaqar-nermi arajutsisimaneqaratik.

Pilersaarussiaq misissuqqeriigaq nassiusorne-qarpoq Nunani Avannarlerni naalakkersuisuti-goortuunngitsumik kattuffinnut (NGO-mik taaneqartartunut) 120-it misaanniitunut. Nunani avannarlerni nungusaataanngitsumik ineriartor-titsineq pillugu suleqatigiinerup pitsanngorsar-nerani pissanganaqutaasut ilagaat isummanik assigiinngitsunik saqqummiunne-qartunik tigooraasinnaaneq.

Nunat Avannarliit soqutigisaqaq-tigiinnerisa aallaaveqarfii

Assigiissutaat assigiinngissutaallu

Nunani Avannarlerni inuiaqatigiit tungaasigut kulturikkullu tunuliaqutaasut eqqarsaatigalugit assigiissuterpasuaqarpoq. Taamaammat Nunani Avannarlerni periarfissaqarluarpoq nungusaa-taanngitsumik ineriartortitsissamut ikaarsaa-riarfissaqarluarluni. Tassunga tunngaviuvoq politikikkut eqqissisimasumik ingerlatsineq, nunarsuup ilaani tamaani nunat suleqatigiill-uarnerat, eqqartuusiveqarnikkut aaqquissuus-silluarsimaneq kiisalu innuttaasut ilinniarluar-simaqigamik pissutsinut nutaanut sungiussinis-

samut annertuumik periarfissaqarnerat. Tamanut ajornartorsiutaasut arlallit ineriartortitsinissamullu periarfissat periarfissiipput qanimut suleqatigiinis-samut. Pingaarnarpaatut anguniarniarneqartussaq tassaassaaq suleqatigiilluarneq aqputigalugu nungusaataanngitsumik ineriartortitsinerup pitsaanerpaap anguniarneqarnissaa.

Illuatungaatigulli nungusaataanngitsumik ineriartortitsinerumik suliniuteqarnerup takutippai assigiinnigissutit annertuut pisariaqartulli aamma Nunani Avannarlerni takuneqarsinaasut. Nunat Avannarliit akornanni annertuumik assigiinnigissuteqarpoq assersuutigalugu eqqarsaatigissagaanni inuiaqatigiit akornanni, qanoq aningaasaqarnerup, aalisarnerup, nunaateqarnerup, orpippassuaateqarnerup suliffissuaateqarnerullu pingaaruteqassusii. Taamatuttaaq pissutsinik nutaanik ujarlerniarnermi assigiinniginnilerujussuusoq takuneqarsinnaavoq, eqqarsaatiginerullugit avatangiisinik innarlitsaaliuinnermut, ataqatigiisaa rinia ner mullu tunngatillugit nungusaataanngitsumik ineriartortitsiniarnermi, nunat ataasiakkaat namminneq akisussaaffigisaat.

Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissap ataqatigiisaa rnissaa

Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu naalakkersuisut qullersaasa siunertarisaasa tunngavigisariinnaapaat Agenda 21-mi, Rio-millu Nalunaarummi, Isumalioqatigiissitanilu Brundtland-imit siuttuuffigineqartuni nassuiarneqarsimasut, nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillu aalajangiunneqarsimasut:

»Nungusaataanngitsumik ineriartortitsineq tassaassaaq ... ineriartortitsinissaq ullutsinni inoqutigiit pisariaqartissinnaasaat piviusunngortinniassallugit kinguaassat piumasarisinnaasaat navianartorsiortinnaveersaarlugit. (...). Nungusaataanngitsumilli ineriartortitsineq pitsaasuinnartut isigineqarsinnanngilaq, isiginiartariaqarlunili isumalluutaasunik atuinerumik allannguiniarnissamik, aningaasasaasartunilli aqutsilluarneq, teknikkikkut ineriartitsinerup ingerlanera, atorfeqarfinnillu

siuarsaanerit siunissami ullutsinnilu piumasarineqartut naapertortinnissaannik.»

Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinerumi imminnut ataqatigiissut pingasuusut nalilersuutaallutik tunngaviusariaqarput: aningaasaqarnermut, inooqatigiinnemut pinngortitallu pissuseqatigiineranut tunngasut naapertortiniarneqarnissaat. Nungusaataanngitsumik ineriartortitsiniarnerup kingunerissavaa pitsaanerusumik naapertorniakkanik taakkuninnga pingasunik ataqatigiisaa rinissaaq, pinngortitap pissuseqatigiinnerata killigititai aalajangisuussallutik.

Pinngortitap pissuseqatigiinerani naapertugassat nungusaataanngitsumik ineriartortitsinerumi ataqatigiisaa rinermilu mingutsitsinniginnissamut tunngasut imaassimapput imaassallutillu suli Nunani Avannarlerni pingaarutilerujussuuartut naalakkersuisut qullersaasa isumaqatigiillutik avammut nalunaarutaanni oqaasertalersuinerumi annertuumik pinngortitap pissuseqatigiinerata naapertorneqarnissa naqissuserneqarluni.

Naalagaaffiit atugarissaarfusut Nunani Avannarlerniittut oqaluttuarisaaneq eqqarsaatigalugu pingaartitarisimavaat, inooqatigiinnikkut soqutigininnerup ataqatigiisaa rnissaa. Siunertaavorlu aallaavigalugit, anersaakkut inuunerup naleqassusia qaffassarniarlugu, tamanut pingaarutillit maleruarneqarnissaat, naligiissitaaneq, demokrati, toqqortuinnginneq eqeersimaarnerlu. Taakku anguniakkat anguniarniakkami qitiusutut isigineqassapput.

Anguniarniakkatut siunertassat piorsarneqasapput peqqinnissap tungaatigut, suliffeqartitsinissap tungaatigut aamma arnat angutillu naligiissitaanissaata tungaatigut, nunarsuup ilaani tamaani anguniagassanut qanorlu iliuutsinut ilaatillugit. Taama iliuuseqarnissaq pisariaqarpoq suleqatigiinni tamani, aammalu atuulluni soorlu naleqqunnerusunik illuliornerup tungaatigut, sanaartornernilu piorsaarnep tungaatigut (infrastruktur). Allaat assersuutigalugu innarluutillit inuiaqatigiini akuunerulernissaata eqqarsaatigineqarnerani qanoq iliornissamik pilersaarutit assigiinnigitsutugit pitsanngorsarnerisigut pisariaqarluni.

Agenda 21-p silarsuarlu tamakkerlugu ataatsimeersuarnermi Johannesburgimi pisimasumi isumaqatigiissutigalugulu nalunaarusiami naqissuserneqarsimavoq arnat angutillu naligiissinneqarnissaat, taannalu tunngavissat ilagissagaat Agenda 21-p piviusunngortinneqarnissaanut nungusaataangitsumillu ineriartortitsinissamut. Nunat assigiinngitsut akornannut assersuutigalugu Nunat Avannarliit ineriartortitsinerup tungaatigut anner-tuumik angusaqarsimapput, taamaattoq sulí arnat angutillu tungaasigut naligiinngisitsineqarpoq, eqqarsaatiginerullugit periarfissat aningaasanik isumalluuteqarnerup tungaatigut, suuniuteqarlunilu oqartussaa-sutut pisinnaatitaaffiit tungaasigut.

Ullutsinni annerpaavoq ajornakusoornerpaallu ilagalugu nunani tamani pigissaarnissamik periarfissuiner-mi, qajannarsisitsinnginnissaq, silarssuarmi silap pissusiinut, pinngortitap ataqatigiineran-ut, inuillu peqqinnissaannik aallaaveqartumik, nutaamik eqqarsarluni periarfissanik ujarlarniarnermi. Pinngortitap tunniussinnaasanik taaneqartartut atorlugit atortorisaa-nerulernerlu pissutigalugu aallarniutaasinnaapput annertuumik ajornartor-siutininik taakkuninnga qaangiiniarnissat. Nunat suliffissuaqarfusut, Nunallu Avannarliit ilanngu-llugit, akisussaapput suliniummi tassani siuttuus-sallutik. Avatangiisit tungaasigut allanngorsaaneq inuiaqatigiit patajaannerulernissaannut anner-tuumik kinguneqarsinnaavoq, aningaasaqarnerup suliffissaqartitsiniarnerullu tungaasigut. Avatang-iisinik eriainninnissaq nungusaataangitsumillu ineriartortitsinissaq sakkugalugit, nunarsuup ilaani tamaani politikikkut ataqatigiissaarinikkut periar-fissaqarlarsitsinnaavoq ineriartortitsinermi siuari-arnermut, suliffissaqartitsinikkut pissarissaarnissa-kkullu, saniatigullu avatangiisinik eriainninnissaq aamma annerusumik soqutigineqarnerulersinnaa-voq. Teknikkip tungaatigut nutaanik ineriartortits-ineq nutaanillu piginnaatitaaffeqalernerit kinguner-isinnaavaat nutaanik nioqqutissianut niuerfissaqa-lerneq kiffaartuussiffissaqalernerlu allaat nutaanik suliffissaqartitsilerluni. Taakku Nunan-ut Avannar-lernut nunanullu eqqaamiuinut atuutissaapput.

Pilersaarusi-ormer-mi anguniagassat

Nunat Avannarliit nungusaataangitsumik ineriartortitsinermik pilersaarusiaat tunngavigneqassaaq nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq tunaartarlugu allanngor-sa-nermi, Nunallu Avannarliit akornanni ingerlaavartumik suleqatigiinnermi.

Taanna pilersaarusiaq pinga-arnerpaa-julluni aalajangiisuulluni tunngavius-saaq, Nunat Avan-narliit immikkut pilersaarusi-ormer-anni qanorlu iliuusissanik ilusilersuineranni. Maliinnarpaali Nunani Avannarlerni suleqatigiinnermi pingaar-nersiorlugit tulleriaarinerit.

Naalakkersuisut qullersaasa pingaartilluin-narpaat tunngaviatigut isumaqatigiinnerit nungu-saataangitsumik ineriartortitsinermut tunngasut suliner-mi ataqatigiissaartariaqartut inuiaqatigiini akisussaaffeqarfinni tamani, isumaqatigiillunilu avammut nalunaarusiami anguniagassatut erseq-qissarneqarnissaat akisussaaffeqarfiit tamaasa eqqarsaatigalugit naqissuserneqassasoq nungusa-aangitsumik ineriartortitsinissami qitiutinne-qarnissaannik.

Pilersaarusiaq ima aaq-qissugaavoq arfineq marl-unnik suliniutissanik immikkoortortaqarluni tamanut tunngassusillit, makkuusut: Nungusaa-taangitsumik nioqqutissiorneq atuisu-ormer-mut tunngasut pillugit, inooqatigiinner-mut tunngasut annertussusiat pillugu, silaannarmut tunngassusi-llit pillugit, pinngortitat uumassusillit assigiinng-ia-arnernannut tunngassusillit pillugit, immamut tunngassusillit pillugit, akoorutissallu atorlugit atortunut tunngassusillit pillugit, kiisalu inuussuti-ssarsiornerup ulorianartuunnginnissaanut tunngas-sutillit pillugit. Taakku tamanut atuutussat immik-koortut tamarmik pingaaruteqarput naalakkersui-sut qullersaasa isumaqatigiillutik avammut nalu-naarusiaata erseqqissarneqarnerani, pinngortitat uumassusillit pingaartinneqarnissaat, silaannar-mik, nunaatinik imermillu mingutsitsinnginnissat, atoqqissinnaasunik atoqqinneqarsinnaangits-unillu peqqumaatinik kiisalu peqqinnissamut ajoqutaasunik pinngortitamillu mingutsitsissutaasi-nnaasunik atuinernik atorunnaarsitsinissat.

Taaku tamanut atuuttut suliaasat ilaat anguniar-niakkat tassaapput, pinngortitamut tunngassusillit, peqqinnissamut tunngassusillit, socialimut tunngassusillit, aningaasaqarniarnermullu tunngassusillit, iluatsisinnaasut immikkoortortat tamarmik ataqatigiiaartumik anguniagaqarnermikkut nungusaataannigsumik ineriartortsitsinissaq siunertaralugu suleqatigiineratigut. Taamaammat pilersaarusiap 'assakaasulli qeqqatut qiterissavaa', immikkoortortat piareersalereernissaat ataqatigiissaarinissamut suliaqarnissaminut eqqarsaatigalugit pinngortimik illersuinissamik nungusaataannigsumillu ineriartortsitsinissamik. Immikkoortortat eqqarsaatigineqartut tassaassapput, nukissiorfinnut tunngassusillit, angallannermut tunngassusillit, nunaateqarnermut tunngassusillit, orpippaassuaateqarnermut tunngassusillit kiisalu aalisarnermut tunngassusillit.

Nunani Avannarlerni suleqatigiinermi nungusaataannigsumik ineriartortsitsinermi pilersaarutit qiterissavaa soorlu siullerpaamik pilersaarutitulli, Nunat Avannarliit ilaat annerpaamik anguniagalik qanoq iliornissamut maligassiuinissami kivitsisuusinnaalluni nuna tamakkerlugu, nunallu assigiinngitsut akornanni.

Nunat Avannarliit nunarsuaq tamakkerlugu malunnaataat

Nunani Avannarlerni suliniutip siunertaa unaavoq, tunuliaqutaassalluni ataatsimut qiimmassaataassalluni nunanik allanik isumaqateqarniarnerni nungusaataannigsumik ineriartortsitsinissaq eqqartorneqartillugu. Takorqinneqarsinnaasut ilagaat pisussaaffiit arlallit Johannesburgimiit siulliutissallugit pilersaarutit nunanit avannarlerningannersut pilersaarutit piviusunngortinnissaannut tunngasut. Nunat Avannarliit ilaatigut pingaaruteqarsimapput, silarsuaq tamakkerlugu ataatsimeersuaatit suliarineqarqinneranni tunisassiorneq atuisuunerlu pillugit ukiut qulit ingerlanerini atuutussanik, killilersuutissanik maleruagassiornermi.

Nunani Avannarlerni suleqatigiineq nunarssuaq tamakkerlugu suliniutini sunniuteqaqataasimavoq,

aamma EU-mi. Allatigut Nunat Avannarliit suleqatigiinnikkut sunniuteqarfigisinnaassaat nunat assigiinngitsut akornanni ilaatigut ukunaniissinnaapput: EU-mi, OCD-mi CDS-milu immamit pissarsiarineqarsinnaasanik atorluanaissaq, pinngortitamut naleqqussagaq nioqqutissiornermi politikki sakkugalugu, kemii atorlugu atortussanik ulorianartunik killilersuinikkut, pinngortitamillu atuinermik tunngasunik atortussanik siuarsaanikkut, nukissiuutit nutaannorteqqissinnaasat nukissiuutinillu pitsaaneruseq atorluanaissamik kiisallu aningaasaqarnikkut allatigullu aqutsinermut tunngasuni.

Nunat Avannarliit, silarsuarmi pisuunerpaanut naatsorsuutigineqartut nungusaataannigsumik ineriartortsitsinissaq pillugu akisussaaffitik nalunngilaat. Anguniagassarlu tassaassaaq, inuiaqatigiit akisussaaffimmik nalunnginnittut, siunissami pilersitsissasut periarfissanik allannguutissanik pitsaasunik.

Nungusaataannigsumik ineriartortsitsinissaq nunani ataasiakkaaginnarni immikkoortortaniluunniit ataasiakkaani kisimi pilersinneqarsinnaangilaq. Europami nunarsuarmilu tamarmi ineriartortsitsineq annertuumik Nunanut Avannarlernut aalajangiisuusaaq. Nunat assigiinngitsut akornanni niuerneq, nunanut assigiinngitsunut annertuumik atassuteqaataavoq. Tassunga atatilugu assersuutigineqarsinnaapput taassallugit mingutsitsisarnerit nunat killilerfii qaangerlugit pisartut silap allanngoriartornera kiisalu aningaasaqarnikkut inooqatigiinnikkullu ineriartortsinerit. Ilutigaluguli nunat avannarliit nioqqutissiornerat atuisuunerallu annertuumik nunani allani avatangiisinut tamaviaarnaqutaalluni.

Nungusaataannigsumik ineriartortsitsinissaq siunertaralugu suliaqarnissami aamma naatsorsuutigineqassaaq nunat – immikkoortortallu – akisussaaffittik paasissagaat, suleqatigiinermillu aallartitsillutik nungusaataannigsumik ineriartortsitsinissamik tamanut soqutigisaqatigiinnut iluaqutaasinnaasunik suliniutissanik. Nunani Avannarlerni pilersaarusiorneq sapinngisamik allisittariaqarpoq aamma immikkoortortat Nuna-

nut Avannarlernut ungalisimallutik qaninnerit suleqataanissaannik, pissutigalugu nunat avannarliit immikkut ittumik annertuumik periarfissaqarmata suleqatigiilluarneq aqputigalugu tapertaa-luarsinnammata nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami.

Naalakkersuisut qullersaasa erseqqissareerpaat, nunat inoqqaavisa nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami allanngorsaaniarnermi pingaaruteqarnerat. Rio-mi isumaqatigiilluni avammut nalunaarutip aalajangersarpaa, nunat inoqqaavisa nalunngisaqarnermikkut ilitsoqqussaminnillu periaatsinik atortoqarnerminni pingaaruteqartut pingortitamik eriaginninissaamut apeqqutinullu ineriartortitsinermut tunngasutilinnut. Nunani Avannarlerni, nunap inoqqaavisut taassat tassaap-put Saamit Inuillu. Nunat Avannarliit suliniuteqar-put nunat inoqqaavisa soqutigisaasa tapersersorne-qarnissaannik, suliniutillu ingerlanneqaannassap-put nunat inoqqaavisa pisinnaatitaaffisa nakussasarnissaannut politikikkut paaseqatigiineermik tunngaveqarnikkut, soorlu assersuutigalugu nunat assigiinngitsut akornanni isumaqatigiilluni avam-mut nalunaarutip isumaqatigiissutigineqarsima-sullu aqputigalugit. Nunat Avannarliit suliqular-naartuarniarpaat, nunat assigiinngitsut akornanni nunarsuaqNunallu Avannarliit akornanni nunat inoqqaavisa pisinnaatitaaffisa illersorneqarnissaat, akuutinneqartarnissaallu, nunanut immikkoortor-tanut ilitsoqqussanut tunngasut, inuussutissarsior-nermut tunngasut, inooriaaseqarnermullu tunng-asut pillugit aalajangiisarnerni.

Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamik suleriaaseqarnissaq tapersersoneqassaaq, Nunani Avannarlerni nunanilu taakku avataanniituni, pitsaasumik atugarissaarnissaq siunertaralugu. Nunani Avannarlerni pilersaarutip inaarsaatigi-ssavai nunat avannarliit ataasiakkaat pilersaarusiaat allallu nunarsuup ilaani tamaani pilersaarusi- nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq siu- nertaralugu pilersaarusi- taamaalillutillu ilua- qutaasinnaallutik nunat assigiinngitsut akornanni suleqatigiiffinni suliaasimasunut. Suliakkut tas- suuna Nunat Avannarliit taamaasillutik siuarsaa-

qataallutillu tapersersueqataasinnaapput nunat assigiinngitsut akornanni akisussaafeqartumik nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami suleqataanissamut.

Anguniarniakkat

Allanngorsaattissanulli periaasissani pingaartumik apeqqutit pingasut inuiaqatigiinni ineriartortits- inerup tungaatigut soqutiginarlutillu apeqquser- neqarsinnaasut nunat suliffissuaqarfiusut ineriartortitsineranni, ukuupput: Nunarsuarmut siaru- arneq, paasissutissiisaqarfitsigut ataqatigiinneq, nungusaataanngitsumik ineriartortitsineq. Nunar- suarmut siaruarnerup pitsaaqutigaa inuussutissar- siornerup niuerner- nermik tunngaveqartup silarsuarmi assigiinnerusumik ingerlanneqarnerata alliartortik- kiaartuarnierata nunat assigiinngitsut pisooqataaffi- anni.

Paasissutissaqarfinnik pilersitsilluni ineriartor- titsinerup kingunerissavaa, inuiaqatigiini pisor- taqarfinnillu ataqatigiinerit pitsaanerujussuarmik erseqqinnerulernissaat. Paasissutissaqarfinnik pilersitsiffinni ilisimasaqarlunissaq nioqputis- siornissami pingaaruteqarneraassalluni, siunis- samilu nunani suliffissuaqarfiusuni pingaarute- qarnerpaassalluni piorsaanikkut periarfissiuineq. Paasissutissanik teknikkip aamma periarfissa- qalersissimavaa inuutissarsiornerup tungaatigut, inuinnaat akornanni, inuiaqatigiit iluani politik- kimullu tunngasut atassuteqarfiusinnaasut nutaat.

Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami pissanganartuuvuq qanoq inuit iliuusaasa, nioqqu- tissiornermi atuisuunermilu periaasaasa naleqqu- ttunngorsarnissaat pinngortitap periaasianut pin- ngortitallu attassisinnaaneranut, illuatungaatigullu ungasinnerusumi sianigissallugit aningaasaqarnik- kut inoqatigiinnikkullu piumasaqaatit. Pisariaqar- tinneqassaaq nioqputissiornermi atuisuunermilu pissutsinik ineriartortitsinissamik aningaasaqarni- arnerup allisikkiartuaarneqarnerata avatangiisit artorsartinneqannginnissaannit immikkoortits- isinnaaneq. Aamma pinngortitamit isumalluutit uumassusillit atorluarneqassapput illersorluarne-

qarlutillu atoqqinneqarsinnaanissanut killigeqqusaasut iluanni, pinngortitamilli peqqumaatit atoqqinneqarsinnaanngitsut imak atorpeqassapput pinngortitap kaaviaartitsineranut illersuimik, aamma atoqqinneqarsinnaasunik allanik periarfissat tapersersorneqarlutillu ineriartortinneqarlutik.

Inuiaqatigiini aningaasaqarnerup tungaatigut aamma anguniagassaq pingaarteq tassa aningaasaliiffigissallugit inunnut peqqinnissaq pillugu aningaasalersuutit aamma pingaarnertut meeqqat inuusuttunullu pillugit aningaasalersuutissat.

Nunarsuaq tamakkerlugu inuiaqatigiitt FN-i aqquutigalugu annertuumik isumaqatigiissutigisimavaat ataatsimoorluni nalilersuineri pingaartumik immikkoortortat sorliit nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami ilaatinneqassanersut. Isumalioqatigiissitat Brundtland-ip siuttuuffigisaasa nunarsuarlu tamakkerlugu ataatsimeersuarnerit Riomi Johannesburgimilu pisut uparuagaat tassaa nunarsuarmi piitsuunermut avatangiisinullu tunngasut pingaarnarpaatut anguniarneqarnissaat suliniutigineqassasut. Piviusunnortitsinissamik pilersaarusiame Johannesburgimeersumi naqissuserneqarpoq piitsuunermik nungusaanissaq ullutsinni nunarsuarmi suliaasani anguniagassatut pingaartinneqarnerpaassasq nunarsuaq tamakkerlugu, pinngitsooranilu piumassalluni nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami, pingaartumik nunani kinguarsimanerusuni.

Piitsuususeq eqqarsaatigalugu Nunani Avannarlerni eqqarsaatigineqartarpoq gruppinut ataasiakkaanut, amerlanerit agguaqatigiissillugit akissarsiaannut nalleqqiullugit, akissarsiakitsuararsuanut tunngatinneqartarluni, aamalu inooqatiginikkut ajornartorsiutinut assigiingitsunut tunngatinneqartarluni. Silarsuarli tamaat eqqarsaatigalugu imaappoq, nunarsuarmi inuppaalupparujussuit inuupput minnerpaamik inuussutissaqarsinnaanerpup ataani. Ukioq 2000 akuersissutigineqarpoq FN-nimi Milleniedeklaration-imi (FN-p ukiut tusintillit anguneranni isumaqatigiilluni avammut nalu-naarusiaa) aalajangersimasunik anguniagassat piitsuususermik nungusaaniarnissat. Taakku angu-

niarniakkat takutippaat piitsuuneq aningaasaqarnermut, inooqatigiinnermut/peqqinnissamullu tungasunik aallaaveqartoq.

Piitsuuneq akiorniarlugu suliniuteqarneq nunani avannarlerni suliaasatut siulliutassatut isigineqarpoq. Kisiannili ineriartortitsinermik politikki nunani avannarlerni suleqatigiinnermi Nordisk Ministerrådip iluaniinngimmat nunat avannarliit piitsuususermik akiuiniarneq pillugu politikkiat uani pilersaarusiiummi eqqaaneqarsimanngilaq.

Riomi Johannesburgimilu ataatsimeersuarnerit kingorna annerusumik paasineqarnerulersimapput nunarsuaq tamakkerlugu avatangiisinik ajornartorsiutit killeqanngitsut annertutiginerannik qanorlu iluseqarnerannik. Taamaammat Nunani Avannarlerni nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut allanngorsaanissat annertuumik nukissaqarluni ataatsimoorussamik allanngorsaanissamut suliniatoqartariaqarpoq – nunarsuarmi siammariartornermi ineriartortitsinermilu inuiaqatigiinni nunarsuaq tamakkerlugu – eqqarsaatigalugit avatangiisit, pissarissaarnissaq, Nunat Avannarliit tamaasa eqqarsaatigalugit. Siumut isilik politikki periaatsillu tunngaveqartut politikikkut aalajaatsumik tunngaveqartut inuiaqatigiillu piumassusii allanngortitsinissamut tunngaviullutik, Nunani Avannarlerni 2020 tikillugu ineriartortitsinissamut siunertarisaq patajaatsumik inooqatigiinnermut anguniarneqarsinnaavoq. Siusinaarluni periaaseqaraanni sulii siunissami periarfissat pitsaanerulersinnaapput.

Piviusunnortinnissaa suliareqqinneqarnissaalu

Pilersaarusiame anguniarniakkat qanorlu iliorsimanerit pillugit suliareqqinneqarnissaannut nunani avannarlerni naalakkersuisut quillersaasa pingaarutilimmik akisussaaffigaat, pilersaarullu pingaaruteqassaaq nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu politikikkut isummerfigineqalerpat. Pilersaarutip piviusunnortinnissaanut naatsorsuutigineqarpoq eqeersimaartumik suleqatigarnissaq immikkoortortat assigiinngitsut iluanni, soorlu kommunit, niuerneramik suliallit suleqatigiillu naalagaaffiup ataaniinngitsut.

Pilersaarusiame suliareqqitam qanoq ilionissat pillugit allaaserineqarsimapput nungusaataangitsumik ineriartortitsinissamut pilersaarutit ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu, 2020 tikillugu, anguniakkallu iliuusissallu 2008 tikillugu. Taakku anguniakkat qanorlu ilionissat tunngaviussapput tulliusussanut oqaasertalersuutissanut pilersaarutinut immikkoortitaartunut qanorlu ilionissami pilersaarusionernut, aammalu allanngorsaanerup

ingerlaavarnerani Nordisk Ministerrådip iluani immikkoortorta qarfinni naleqqussaannissat nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq siunertaralugu. Paasissutissaaluit pilersinneqarsimasut pilersaarutip suliareqqinnerani ammatinneqarsimapput, taakkualu tulleriiaarnerat saqqummersinneqarsimavoq upernaakkut 2003-imi. (Aamma takuuk kapitali 16).

2.

Nungusaataannngitsumik nioqqutissiornermi atuisuunermilu periaasissat

2020 tikillugu nunat avannarliit siuarsaaqataaniaput patajaannerusumik ineriartortitsinissamut ikaarsaariarnissamut, aningaasaqarnikkut alliartortitsinerit avatangiisinillu mingutsitsinerit annerusumik atassuteqarnerat peersinneqarsinnaappata. Silarsuaq tamakkerlugu isigissagaanni Nunat Avannarliit siullerpaajuniarput suliniarnermi Johannesburgimi anguniarniarlugit aalajangiussat piviusunngortinniarnernanni massakumiit allanngortittariaqartut nioqqutissiornermi atuisuunermilu pissutsit pitsaangitsut allanngortinneqarnissaannik.

FN-ip ataatsimeersuartitsinerini Rio de Janeiromi 1992-imi, Nunarsuarlu tamakkerlugu ataatsimeersuarnermi (WSSD)-mi Johannesburgimi 2002-mi, avatangiisit ineriartortitsinerlu pillugit, nungusaataannngitsumik nioqqutissiorneq atuisuunerlu, apeqqutaapput pingaarutillit. Piviusunngortitsinissamillu pilersaarusiami WSSD-mi isumaqatigiisuteqineqarsimasumi ima allasimalluni:

» Annertuumik allanngortitsinissaq pisariqartinneqassaaq qanoq inuiaqatigiini nioqqutissiornerup atuisuunermullu tunngasunik allanngortitsinissami nunarsuarmini nungusaataannngitsumik ineriartortitsineq anguneqasappat. Nunat tamarmik siuarsaaqataasariaqarput atuisuunermi niuerneramilu patajaatsunik iliuusissaliornikkut, nunallu siuarsimasut siuttuusariaqarput ...«

Pingaaruteqarluinnarpoq nalilersuinerit pissasut nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissamut killigeqqusat iluanni. Aningaasaqarnikkut ineriartortitsinerup tunngavigai nungusaataannngitsumik nioqqutissiornermi atuisuunermullu periaatsit, taamaammallu pingaaruteqarnerpaatut

anguniagassallutik nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissami suliniarnermi periaasiornermi. Aningaasaqarnermut alliartortitsinerup avatangiisinillu mingutsitsinerit ataqatigiinerat assigiinngitsutigut pingaarutillitsigut millisartariaqarput.

Ataani taaneqartut tunngavigineqarput nunani avannarlerni nungusaataannngitsumik nioqqutissiorneq atuisuunerlu pillugit suleqatigiinermi.

Akisussaaffiit tamanut kisiannili allaassuseqarsinnaasut
Nungusaataannngitsumik ineriartortitsinermi suliaqarnermi qitiusutut tunngavissatut isigineqartoq FN-ip tungaaniit tunngavigineqartoq, nunarsuarmini nunat soqutigisaqatigiinerat, kisiannili assigiinngitsumik akisussaaffeqarnerat nunarsuarmini avatangiisit pillugit ajornartorsiutinik qaangiiniarnermi.

Akisussaaqataanerit ataatsimullu iliuutsit
Kikkut tamarmik nungusaataannngitsumik nioqqutissiorinissamut atuisuunissamullu pitsaasumik periaaseqarnissanut suleqataasariaqarput. Ataatsimoorussamik akuutitsilluarnikkullu inuutissarsiorinikkut sulialinnit, suleqatigiiffinnit, qitiusumik

pisortaqarfinnit immikkoortortanilu akisussaaflinnit inunnillu ataasiakkaanit suleqateqarnikkut naatsorsuutigineqarpoq anguniakkamik paaseqatigiinerunissaq, tamarmillu akisussaaflimmik tigusineratigut periarfissaqalersinnaallutik suleqataalluarnissaminnut.

Pinngortitap pissusiinut qanilliartuaarnissat

Pinngortitap ataqatigiinnerata pissusii taamaamat paarineqarluartariaqarput inuiaqatigiinnilu sulinerit pissapput pinngortitamik eriaginninisamik killiliussat iluanni.

Eqqarsaqqaarluni siulliuniarnermik periaaseq

Eqqarsaqqaarani siulliuniarnermik periaaseqarnerup kingunerissanngilaa ilisimatuut nangaassuteqarnerat kisimi pissutaassasoq tunngavigineqassalluni avatangiisinik ajornartorsiutinut qanoq iliuusissanik pilersitsininnginnermut.

Mingutsitsissut akiliitsitsinissaannik periaaseq

Periaaseq imaattoq, mingutsitsisup akilissagaai mingutsitsisimanerup kingorna aningaasartuutit, kingunerissavaa mingutsitsisimasup pinngitsoorani ajoqusersimasaminut akissaajaataasut akilertassagai. Mingutsitsisorlu aningaasartuutissat qanoq atsiginissaannik saqqummiiffigineqarpat iluaqutaasinnaalluni avatangiisit pitsaanerulernerannik mingutsitsinernullu aningaasartuutit millilernissaannik.

Politikkiimut tunngassusillit ataatsimut aaqqissuunnissaat

Siunertaqarluarnikkut sulilluarnikkullu nungusaataanngitsumik niuvernermi atuisuunermilu pissutsinik suliniarnerup pisariaqartippaa politikikkut partiinut pituttorsimanngitsumik immikkoortortanut assigiinngitsunut isiginninnissaq, politikikkullu ataqatigiissaarinissaq aalajangiisarfiit assigiinngitsut akornanni, ataqatigiissaarinissaq immikkoortortat soqutigisaannik kiisalu aqutsinissami sakkussat aningaasaqarnerup atorluarneqarnissaanut iluaqutaassinnaat.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Pilersaarutigaat pilersitsiniarlutik nungusaataanngitsumik nioqqusiornermi atuisuunermilu sakkussanik. Taama angusaqarnermi suleqatigiinnissaq pisariaqarpoq pisortaqarfiit akornini, inuutissarsiornerup iluani, kommunit suleqatigiiffillu akornanni, annertuumillu pingaaruteqassalluni. Taamaaliornissami pisariaqarpoq eqeersimaatumik isumasioqatigiinnissaq piumasariinakkanik pisarialinnik killiusussanik piviusunngor-saannermi.
- Annertusassavaat aningaasaqarnermi aqutsinermi sakkussat aammalu suleqatigiinnermi atortuassallugit avatangiisit pillugit aningaasalersuinerup tunngasuni politikikimi, saniatigullu periarfissat misissorlugit qanoq taakku aqutsinermi sakkut Nunani Avannarlerni ator-neqarsinnaanersut. Nunat Avannarliit aamma suli nalilersusavaat avatangiisinut ajortumik kinguneqartitsisartunut naalagaaffimmit ikiorsiutaasartut tapiissutinik allanngortitsisinnaaneq atorunnaarsitsisinnaanerluunniit.
- Piumasaraat pisortaqarfiit ingerlassinerminni aningaasalersuinerminni aamma inuiaqatigiinni akisussaaqataanerup iluani periafissartik atorluassagaat erseqqissumik avatangiisit pillugit isummernissaminni ileqqorissaarnermillu ingerlatitsinerminni aningaasalersuinerminnilu kiisalu siuarsaaqataallutik inuiaqatigiit akisussaaflinik ingerlassinerminni.
- Sulissatigissavaat ilisimatusarnerup tamanut ammasup nutaamillu isumassarsiat annerusumik ineriartortinnissaasa aamma teknikkikkut ator-tulersuutit avatangiisinut naleqqussarneqarnissaat siaruarsarneqarnissaallu.
- Pilersaarutigaat nunarsuup ilaani najukkaminni avatangiisit soqutigineqarnissaata tunngaatigut ataqatigiissaarilluarnissaq nukittorsartariaqar-toq. NMR (Nordisk Minister Råd)-ip sulissutigeq-qinniarpai periaasissat ator-neqartussat immik-

koortorta qarfiit ataasiakkaat tamarmik nungusaataannngitsumik ineriartortitsinerup piviusunngortinnissaanut akisussaaffigisassaannik pilersitsiniarlutik.

- Nunat Avannarliit pilersaarutigaat erseqqissunik kalerrisaaruteqarniarlutik tamanut naalagaaffinni kommuninilu suliffeqarfinnut patajaatsumik atuisuunerup nioqqutissiornerullu tungaatigut piunasaqaatinut ilaasariaqarnerannik. Tamanut ammasoq qorsummik taasaq pisiniartarnermi politikki aammalu avatangiisi-

nut pitsaaqutaasussat periaatsit pingaaruteqassapput suleqatigiinnerni qanorlu iliorfinni.

- Pilersaarutigaat erseqqissumik kalerrisaaruteqarniarlutik tamanut naalagaaffinni kommuneqarfinnilu suliffeqarfinnut nungusaataannngitsumik nioqqusiornermi atuisuunermilu piunasaarinqartunut tapersersoqqullugit. Tamanut ammasup qorsummik pisiniartarnermik politikki aammalu periaatsit avatangiisinut pitsaaqutaasussat pingaaruteqassapput suleqatigiinnerni qanorlu iliornerni.

3.

Inooqatigiinnerup pingaaruteqassusia

Nunani Avannarlerni inooqatigiinnerup tungaatigut siunissami pingaarnerpaatut siunertarineqassaaq Nunani Avannarlerni atugarissaarnermut tunngatillugu ilusiliap nangittumik pitsanngorsaqqinnissaa. Pingaarutilimmik siunissami naatsorsuutigineqassaaq, tamanut ammasup atugarissaarnerup aningaasalersornerani, suliffissaqartitsinerup tungaatigut periarfissaqarluarnej, suliffissaqartitsinikkut neqeroorutit amerlilernerat atugarissaartitsinissamullu periaatsit sulerusulersitsisut amerlinerisigut. Siunertaralugu patajaatsumik suliffeqarnissaq, sulii Nunani Avannarlerni annerusumik sulissutigissavaat suliffeqarfinni arnat angutillu assigiinnerusumik atugaqartinneqarnissaat oqilisaaffigineqarnissaallu suliffeqarnerup ilaqutaqarnerullu ataqatigiisinneqarnissaa anguniarlugu. Tassunga atatillugu immikkut anguniagassat pingaarutillit tassa suliffissaqarnerup tungaatigut ajornartorsiorterpaat tapersersorneqarnissaat aammalu annerusumik suliffissaqarnerup tungaatigut timikkut innarluutillit periarfissinneqarnissaatigut. Inuiaqatigiit agguataarnerisa ineriartortinnera annertuumik piumasaqartitsivoq Nunani Avannarlerni pingaartinneqassasut aningaasaqarnermut inooqatigiinnermullu tunngasut utoqqalilersiutissat atugarissaarnissamullu patajaatsunik pitsaanerpaanillu atugarissaarnissaq pillugu kiffartuutissat. Patajaatsumik inooqatigiinnerup tungaatigut sulii assap pisariaqartippaa Nunat Avannarliit anguniagassanik periaasiornissaat; ineriartortinniartugit inuiaqatigiit akornanni ilisimaneqareersut kikkut tamarmik peqqissulluartuunissat patajaatsumik ineriartortitsinermi ilinniartitaanerup siuarsarneqarnissaa; kultureqarnerullu ilaatikkiartuaarnissaani aamma akuutinneqarssalluni kultureqarnikkut suliallit qanittumik isummersoqatiginerat.

Oqaluttuarisaaneq eqqarsaatigallugu Nunat Avannarliit atugarissaarnissaq pillugu aningaasaqarnermut politikkiat tunngaveqarpoq tamanut suliffissaqartitsinissamut agguallaarnermullu politikki siunertalik pissamaatit aningaasarsianillu agguallaarnissaannik. Nunanilu Avannarlerni periaatsip ilisarnaqutigaa suliffeqarfiit naammassinniluarsinaasut suliffissanillu annertuumik

periarfissaqartitsisut angutitut arnanullu, naamaginnartunillu akissarsiat tungaasigut aqissuusinerit, atorfeqarfiit toqqissisimanartut, ilinniartitaaneq pitsaasoq, piitsut amerlanngitsut, akissarsiat tungaviullutik inooqatigiinnerup tungaatigut ajunngitsorsiasat naalagaafimmillu anningaasalersukat atugarissaarnissami ajunngitsorsiasat inuiaqatigiinut tamanut atuuttut.

Nunat avannarliit atugarissaarnissaq pillugu politikkiat anguniagassarpoq kikkunnut tamanut soqutiginaatilimmik. Nunani Avannarlerni innuttaasut utoqqaanerujartorput. Utoqqaat amerliartornerat inuusuttullu ikiliartornerat annertuumik malunnarsisimavoq. Nunani Avannarlerni tamani ilaarneqaleralluttuinnarsimavoq pissuseq, ikinnerit suliffeqartut amerlanerillu suliffitik qimallugit siumoortunik utoqqalinersiaqalersut.

Sverige, Danmarkip finlandillu ilisarnaqutigaat kinguaariit assigiingiaaernerujussuat, ugguuna erseqqinnerulluni inuusuttut suliffissaaleqinerujussuatigut. Inuusuttut aalajangersimasumik suliffeqarlertarnerat allanngorsimavoq ilaatigut pissutsinut ilaalluni sivisunerusumik ilinniartitaaneq annerusumillu utoqqiisaagallartut aqissuussat pissutaasarlutik. Kingunerivaallu ilaqaqaler-tarnerup meerartaarnerillu aatsaat utoqqaanerulerner-mi pisarleneri.

Pissuseq Nunani Avannarlerni ilaarneqaleri-artorsimasoq kingusinnerusukku aalajangersi-masumik suliffeqaler-tar-neq sivisuumik suliffissaa-leqisarnermit, sivisuumik sulisinnaajunnaarnerit napparsimanermik tunngaveqartumit, siumoortu-millu pensionisiaqaler-tarnerit, ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu kingunerissavaat aningaasa-qarnerup minnerulernera taamaalillunilu akileraa-nerup tunngaviisigut aningaasartuutaasartut milli-ssapput atugarissaarnissamat aningaasalersuu-taasussaagaluit.

Inuiaqatigiit agguataarnerisa allaatigineqarnerata ineriartortikkiartuaarnera ilutigalugu Nunani Avannarlerni pisortaqarfinni aningaasartuutaasartunut nanertuutaassaaq. Ullumikkut pisortaqarfiit aningaasartuutigtisartagaasa sisamaraarte-rutaat pissuteqarput qassinik ukioqarneq apeq-qutaalluni aningaasartuutinik,- tassa imaappoq aningaasartuutit meeqqerivinnut, atuarfeqarfinnut aamma utoqqalinersiuteqarnermut, suliaqarner-ullu utoqqaat atugarissaartinnissaannut suliniu-tinut. Utoqqalinersiuteqarnermut aningaasartuutit Nunani Avannarlerni naatsorsuutigineqarput BNP-mut ilaallutik alliatussasut ukiut qaninnerit 40-t ingerlaneranni naak alliatornerat assigiingii-aassagualarluni.

Naalakkersuinikkut suliffissaqartitsinerup tungaatigut arriisaalersimanerup ilisarnaatigaa Nunani Avannarlerni arlalinni suliffissaqartits-inerup tungaatigut pilersimammata naviarnartor-siornerit inooqatigiinnermut tungassuteqartut: pingaaruteqanngitsutut misigisimalerneq aamma tamanna pissutigalugu immikkoortitaasutut piss-useqarneq. Nunani Avannarlerni – Island Norgilu pinnagit – inooqatigiinnikkut tapiisutaasartut annerujussuarmik pingaaruteqalersimapput inuit inuutinniarnernannik, soorlu annerusumik eqqar-saatigalugit meeralillit kisermaat, inuuniarniarner-minni navianartorsiulersinnaammata meeraqan-ngitsunut utoqqaanerusunut aappariinut naleq-qiullugit. Nunat Avannarliit ilaanni innuttat Europap avataaneersut akissarsiakinnerpaat akornanni amerlanerujartornerat nalinginnaa-leriar-torpoq.

Ikiaroornartunik, tupamik, imigassamik, peqqin-nanngitsunik nerisagarneq, timimillu annikippa-llaamik sammisaqartitsineq, assigisaallu pissutaap-put amerlanertigut aningaasaqarnikkut inooqati-giinnikkullu immikkuulerner-mik aamma ajoqutaa-lluinnartunik kinguner-lutsitsisinnaalutik inunnut ataasiakkaanut inuiaqatigiillu tamaasa eqqarsaa-tigalugit. Peqqinnanngitsunik nerisagarneq, peq-qinnanngitsumillu inooriaaseqarnerit, sananeqar-nermillu tunngaveqartut pissutsit navianartorsior-titsisinnaapput pissuanartorsiortitsinnaallutillu inooqatigiinnerup tungaatigut aningaasalersui-nermut ataavarsinnaanissaanullu atugarissaarfe-qarfiup ataqatigiimmik aqqissulluarsimaneranut.

Ilinniartitaanerup pingaaruteqassusia ataatsimut isigalugu pingaaruteqarpoq inunnut ataasiakkaanut inuiaqatigiinnullu. Inumm-ut ataasiakkaamut il. inniartitaaneq periarfissaqalersitsisarpoq anneru-sumik inuunermik naleqalersitsilluni pitsaasunillu periarfissaqalersitsisarluni suliffisaqarniarnerup tungaatigut. Inuiaqatigiinnut pingaaruteqarpoq periarfissaqalersitsisarami angingaasarsiornerup alliatorneranut ineriartortitsinermullu kikkunnut tamanut atuuttunik tunngaviusunik tamanut pingaarutilinnut tapertaalluurtunillu inuiaqatigiit ataqatigiilluarnissaannik. Nunani avannarliit piginnaassuseqarnerat allanngutissanut nutaamillu

periarfissanik eqqarsarnermut pingaaruteqassapput ineriartornerup ingerlanera sangutissallugu sulipatajaannerusumut. Ilinniartitaanermik ilisimatusarnermillu pingaartitsineq tunngavigaanni pingaarutilimmik tunngavissaqalersitsissaaq. Silarsuaq tamakkerlugu qiviaraanni, ilinniartitaaneq nunani avannerlarni, qanoq qaffasi-tsiginersoq, annertuvoq.

Ilinniartitsinerli nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu iluaqutaasinnaavoq ilinniartitsisunut, atuartunut ilinniagartunullu atuarfinni ilinniarfinniluunniit tamatigut tapersorneqarluni nutaanik isumassarsinernik pimoorussinermillu misiligutinik pisimasorpalaar-tunik pilersaarusiornerni ataqatigiissaasallugu qanoq isikkoqassanersoq nungusaataanngitsumik ineriartortitsineq atuartitaanerup tungaatigut.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Nukittorsarniarpaat nunat avannarliit suniuteqarfii EU-mi/EES-simi suleqatigiineq /Lissabon-imi ingerlanneqartoq
- Nukittorsarniarpaat nunani avannarlarni pissarissanissaq pillugu ilisimatusarnerup

siunertarisaasa inernerisa siaruartinneqarnissaat, oqallusigineqarlutik atuuttussanngortinneqarlutillu Nunani Avannarlarni avataanilu

- Erseqqissarniarpaat pilersaarutaasoq suleqatigiilluarnissaq pillugu ilusilersuinissami tamani/tamanullu ilusilersuinissami Nunani Avannarlarni.
- NMR ilagalugu sakkortuumik suliniuteqarniarput ataatsimeersuarnermi isumaqatigiilluni avammut nalunaarutip WHO-mi ministerit ataatsimeeqatigiinneranneersup ingerlateqqinneqarnissaanik »Children's Environment and Health Action Plan for Europe« (»Europami meeqqat avatangiisiinut peqqinnissaannullu pilersaaruisiaq«) , Budapest (juni 2004)
- EU-mi sulineq ineriartortinniarpaat »Northern Dimension Partnership in Public Health and Social Wellbeing« (»Nunani Avannarlarni suleqatigiinneq inuiaqatigiit peqqissuunissat inooqatigiinnerullu tungaatigut atugarissanissaat pillugit«)
- Ilinniartitaaneq siuarsarniarpaat nungusaataanngitsumik ineriartortitsinermut tunngatillugu, taanna tunaartaralugu ilinniartitaanerup iluani ataqatigiisaarinikkut, taamaalilluni nunani avannarlarni inuuneq tamaat ilinniagassanngorlugu.

4.

Silap pissusiata allanngoriartornera silaannarmillu mingutsitsisarnerit

Silap pissusia pillugu isumaqatigiissutip ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu siunertaraa anguniarneqassasoq patajaallisaanissaq gaassinik (drivhusgassinik taaneqartartut) nunarsuup silaannartaani kimittusisimanerata inunnit suliaaannit pissuteqartoq ima killeqalissasoq silap pissusianut ajoqutaasinnaajunnaarlugit.

Ungasinnerusumi sulinermi anguniarneqarpoq sivisuunik silaannarmik mingutsitsisarnerni svovldioxid-imik, kvælstof-fimik, uumassusilinnullu aallaaveqartunik silaannarnik aalanngujasunik mingutsitsisarnerit, aammalu ammoniakkimik, ima millitigisimassasut pinngortitamut sunniuteqarnernerisa killissaa qaangissanngikkaat (pinngortitamut ajoqusiinissap annerpaamik killinga) aamalu inuit peqqinnissaannut avatangiisinullu ajoqutaannginnissaat eqqarsaatigalugit.

FN-ip Silap pissusianut tunngasunik paasisimasallit sassartitaasa (IPCC)-p uparuarsimavaat silarssuaq tamakkerlugu kiassuseq agguaqatigiissillugu 1860-miili 0,6°C-mik qaffassimasoq, aamma annilaangineqartoq ukiuni 100-ni suli kiassusia alliartussasoq 1,4-5,8°C-mut. Silap pissusianik tunngasunik paasisimasallit sassartitaasa pingajussaannik pingaarnermik nalunaarusiaani isummiussaq unaavoq, massakkut nalujunnaarneqarsimasoq »takussutissat nutaat erseqqinnerusumillu nalunaajaanerit kissassutip qaffakkiartuaarneranut ukiut 50-it kingulliit ingerlanerini malugineqarsimasoq pissuteqartoq inuit piliaqannit assigiinngitsunit«. Kyoto-mi ataatsimiissutit allassimaffiat tunngavigalugu nunat suliffissuaqarfillit pisussanngortissimaput taakkuninnga arfinilinnit (6) gassinik (drivhusgassinik taaneqartartunik), tamaasa eqqarsaatigalugit, aniasoortitsisarner- nik millisaanissaminnik, agguaqatigiissillugu procentinik 5-nik 1990-imi aniasoortitsinermut naleqqiullugu, piffissami

2008-miit – 2008-mut.

Nunat Tamalaat Nukissiornermut Allaffeqarfiata – International Energy Agency (IEA) naatsorsuutigaa silarsuarmi CO₂-mik aniasoortitsisarnerit 70 procentimik alliartussasut ukiuni 2000-imiit – 2030-ip tungaanut nutaanik silap pissusiisa allanngoriartorneranut iluaqutaasussanik pilersitsisoqanngipat. Europamiut Avatangiisinut Allaffeqarfiata – Europeiska miljöbyrån (EEA) uparuarsimavaa patajaallisarniaraanni nunarsuarmi drivhusgassinik taaneqartartunik aniasoortittakkat kimittussusiisa 50-70 procentimik millisarneqarnissaat pisariaqartoq, ullutsinni pissutsinut naleqqiullugit, tassami Kyotomi ataatsimiissutit allassimaffiani pineqartut piumasarisat qaangerujussuarsimamatigit. EEA-p naatsorsuutigaa drivhusgassinik aniasoortittakkanik patajaallisaanerup 2010-mi 1990-simi killiffiusimasumut apparsimassasut massakkut pitsanngorsaanerimi atortut atortoralugit. EU-p piumasaqaatai eqquutitinniaaraanni Kyotomi ataatsimiissutit nalunaarsukkat naaper-

torlugit iliuusereqqusaasut (8 %-inik aniasoortitsisarnert millisimanissaat 1990-imi killiffiusimanut naleqqiullugit ukiuni 2208-miit – 2008-mut) naatsorsuutigineqarpoq taamaammatt sulianerumik iliuuseqartariaqartoq tassungalu ilanngullugu EU-p angissusiliinermut malitarsassaliaata piviusunngortinnissaa.

Silap pissusii pillugit isumaqatigiissutip ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu anguniagai anguneqassappata, pisariaqavippoq aniasoortitsisarnernik millisaanerup annertussusiata annerujussuusariaqarnera. Taamaammatt erserssutaaginnarpoq Kyotomi ataatsimiisutit nalunaarsorfia annikitsuaranngumik allorianerusoq, pisariaqassallunilu sakkortunerusunik sukanganerusunik sulilu annertunerusunillu iliuuseqartariaqarluni aniasoortitsisarnernut sakkussanik 2012-p kingorna. Nunat assigiinngitsut akornanni tatigineqarnermikkut nunat avannarliit pingaaruteqalersinnaapput aqquutissiuusinnermi nunanik kinguarsimasunik taaneqartartunut.

Nalunnginneqareermat kiattikkiaartuaarneq silap pissusiisa allannngoriartornerannut pissutaasoq, allisaataasorlu silaannarmut aniasoortitsinnermi mingutsitsinnerut ajornartorsiutinut, pisariaqarpoq taamaammatt sulianerumik annertunerusunik pimoorunneqassasoq suliniarneq iluarsartuussinnermik aniasoortitsisarnert silaannarmik mingutsitsisartut millisarneqarnissaannik. Taamaakkamimi kingunerluutaasartunut peqqinnissap tungaatigut aaqissuussinissat nunani avannarlerni naalagaaffimmit ataasiinarmat naammassineqarsinnanngillat, pisariaqarlunilu kattullutik suleqatigiinnikkut nunani avannarlerni piumasaasut naapertorlugit, isumaqatigiissutigineqarsimasullu killeqarfiit qaangerlugit silaannarmik mingutsitsisarnert pillugit isumaqatigiissutaasimasut (CLRTAP) tunngavigalugit, siullermik aqquutigalugu misissuinerit Göteborg-imi ataatsimiisutit allassimaffiat EU:-llu malittarissassiaani eqqartorneqartut naalagaaffiit annerpaajoqqusaat pillugit eqqarsaatiginerullugit, silaannarmik mingutsitsissutaa-sinnaasut assigiinngitsut arlallit.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-mimiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Sulissutiginiarpaat piaartumik Kyotomi ataatsimiinnermi allassimaffianneersut atulersinneqarnissaat, allorianerussammammi siullegg politikkip tungaatigut drivhusgassinik taaneqartartut millisinneqarnissaannut.
- Pilersaarutigivaat ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu pingaarnarpaatut anguniagassaasoq silap pissusiinut tunngatillugu politik-kimi aallartitsinissaq isumaqatigiinniutissanik silarsuaq tamakkerlugu sulianerumik annertunerusunik anguniagaqarnissaq silap pissusii pillugit politikikkut ukiup 2012-p kingorna. Taamaammatt suna tamaat tikillugu sulissutiginitariaqarput naalagaaffillu amerlanerpaat sapinngisamik ilaatinniarsaralugit silarsuarmi suleqatigiinerup iluani, drivhusgassinik taaneqartatut silaannarmut aniasoortinneqartartut millisinneqarniassamata ukiup 2012-p kingorna. Kisiannili nunat kinguarsimasutut taaneqartartut eqqarsaatigalugit pisariaqassaaq annertunerusunik tatigeqatigiilluni ilisarisumaqatigiilernissamik pilersitsinissaq, aammalu assigiinngitsunik silaannarmut ulorianartunik aniasoortitsisarnernup millisarneqarnissaani iluaqutissanik pilersitsinikkut periarfississaqalerqullugit aningaasaqarnikkut socialillu tungaatigut ulorianartorsioratik suleqataasinnaalernissaannut. Immikkullu aamma pingaaruteqartorujussuuvoq USA ilanngutiteqqinneqarsinaagaluarpat.
- Pilersaarutigaa aalajangiiniarlutik nunat Østersø-p eqqaaniitut misiliutissatut immikkoortortaqaqarfiunissaannik (Testing Ground Agreement (TGA) Kyoto-mi ataatsimiisutit allassimaffiani eqaatsumik periaaseqarnissaq pillugu) aalajangerneqareersimasutut. Nunat avannarliit suleqatigeeqqinnissami ilaassapput i) suliarissareqqissallugulu iluatsittumik TGA-mik ataqatigiissaarinissaq naalagaaffiit allat suleqatigalugit, ii) avatangiisit aningaasaqarnikkullu sunniuteqarluartumik ineriartortitsinissaq

atorluuanissarlu pillugit tapersersuinikkut Testing Ground Facility-mik (TGF), iii) suleqatinik siunissamilu Kyoto-mi isumaqatigiissutit pillugit suleqatissanik, namminersorlutillu suliffiutilinnut akuullutik suleqataalluarnissaannut kaammattuisuullutik Testing Groundimik suleqatigiinermi, iv) ineriartortitsinermik siuarsaanissamik, ataqatigiissaarinissamik avatangiisit aningaasartuutillu atorluarneqarnissaannut pilersaarummi Joint Implementation projekt.

- suliaq ingerlateqqinniarpaat pisinnaatitaaffiit-piginnaaneqarfillu porsarneqarnissaanni naalagaaffiit Østersø-p eqqaaniittuni immikkut Rusland-i alaatsinaanneqassalluni.
- siulliuniarput suliffissuaqarnerup pilersitaasa drivhusgassinik taaneqartartut (HCF, PFC och SF6) millisarniarneqarneranni aammalu nunat assigiinngitsut akornanni sulissutiginiarlugu taakuninga gassinik atuinerup millisarneqarnissaannik.
- sulissutiginiarpaat isumannaatsumik avatangii-sinut tunngasut Kyoto-mi aaqqiinerit suliareq-qinneqarnissaat naatsorsuutigineqarmat drivhus-gassinik taaneqartartunik aniasoortitsisarnerit kingunerluutigisartagaat sakkuusinnaasut aniasoortitsisarmermi millisitsinissamut.
- aallarnisarniarpaat misissuinissaq nalilersuinissallu periarfissaasinnaasunik suleqatigiinnissamik silap pissusiinik ilisimatusarfusinnaasut tungaatigut naalagaaffiit nunat avannarliit akornanni.
- kissaatigaat nunani avannarlerni suleqatigiinikkut qaninnerusumik misissorusullugit immikkoortoqarfimmut silap allanngoriar-

tornerata kingunerisinnaasai, soorlu Arctic Climate Impact Assessment-imi (ACIA) suleqatigiinneq assigalugu. Qularnanngillu-innarpoq silap pissusiisa sunniutai amerlanerit Issittuttuni (Arktis) malugineqarqaassasut pinngortitamullu kingunerisinnaasai taakkunani annertoorujussuusinnallutik. Silap pissusiisa allanngorneri qalasersuaqarfinni pissutaasin-naapput sersersuit allanngoriartornerannut, immap sarfarnerinut, taakulu ingerlaarnerminni silarsuaq tamaat sunnersinnaavaat silap pissusiisa allanngoriartorneranni.

- pilersitsisariaqassapput aqutsinermut iluaqutisanullu aqutsinermut atortussanik naalagaaffinni isumannaallisaatissanik silaannarmut aniasoortineqartartunut killigeqqusassanik soorlu Göteborgsprotokollet-mi EU-llu malittarisassaani nalunaarsorneqarsimasoq naalagaaffinni aniasoortitsisarnernut kisitsisai silaannarmut aniasoortittakkat assigiinngitsut pillugit. Isumaqatigiisutip misissoqqinnerani nunat avannarliit pingaartissimavaat 2010- kingorna aamma suli Nunani Avannarlerni takusassaasasoq nunarsuup ilaani annertuuni mingutsitsinernut killigeqqusaasut qaangerujussuarlugit mingutsitsineqassasoq, aamma ilisimasat nutaat peqqinnissap tungaatigut sunniutaasussat ozon-ip alliaratornerata kinguneranik. Ilisimasanik tunngaveqarluarnissaq nukittorsarniarlugu kikkunnut tamanut naalagaaffiit avannarliit suleqatigiitariaqarput peqqinnissanut sunniuteqapiluttartut pujoralannik mingutsitsisarnerit Nunani Avannarlerni ataatsimoorussamillu suliniuteqarlutik EU-mi tamakku pillugit suleqatigiinermi.

5.

Pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerat aamma isumalluutit uumassusillit – aamma avatangiisit piorsarsimasat

Nunat Avannarliit sulissutigat pinngortitat uumassusillit illersorneqarlutillu isumannaatsumillu nungusaataanngitsumik atorineqarnissaat, eriagalugit avatangiisit periarfissallu illersorlugillu avatangiisit inunnit piorsarneqarsimasat.

Nunat Avannarliit aamma isumannallisassavaat nungusaataanngitsumik atuinissaq periarfissasunullu pinngortitseqqinnissamik peqqumaatinut, aamma sulissutigalugu naapertuilluartumik assigiimmillu agguaaqatigiinneq atorluarniarlugit isumalluutit uumassusillit atorineqarnissaanni isumannarunnaarlugu avatangiisit piorsakkat ataavarnissaat.

Pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerat tassa inuit inuunerannut tunngaviusoq. Taaguut taanna atorineqaraannat eqqarsaatigineqartarput pinngortitat assigiinngitsut, kinguaassiornikkut periarfissat assigiinngitsut aamma pinngortitat ataasiakkaat assigiinngisitaartunik iffillit. Nunani Avannarlerni pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerat annertooujussuuvoq, kinguaas-siorteqqinneqarsinnaasut peqqumaatit, kulturillu tungaatigut avatangiisit. Kisiannili pinngortitat uumassusillit assigiinngiaartut nunarsuaq tammak-kerlugu ulorianartorsiorput, uumasogatigiillu nungukkiartuaarput sukkasoorujussuarmik pinngortitalu pissusiisa tunniussinnaasaat ikorfartuisinnaaneralu milliartorput. Silap pissusiasa allanng-oriartornerata kingunerissavaa inuit siunissami pisooqataanerpaajusinnaasut nunarsuup pinngortitami uumassusillit assigiinngiaarnerata tammari-artorneranut.

Mianersortumik pissuseqarluni periaaseqar-nissaq pinngitsoorani aallaaviusariaqarpoq

suliniutini tamani pinngortitat uumassusillit assigiinngiaat illersorneqarnissaanni. Nunani Avannarlerni kingunerissavaa taama periaaseqar-neq paasineqarpat annertuumik iluarsineqaqqissin-naanngitsumillu ajoqusiisoqartoq utaqqiinnartari-aqanngillat ilisimatuut nalunaarusiaat suli naam-masisimannngitsut aningaasaliinissat tungaatigut tapiissuteqarniaraanni. Avatangiisinik periarfis-sanik nakkutiginninneq tunngaveqartariaqarpoq mianersortumik pissuseqarluni periaaseqarnermik, aamma nunat assigiinngitsut akornanni isumaqa-tigiissutini ilaatinneqariikatappoq. Nunarsuup immikoortoqarfiisa tamarmik immikkut akisussaaf-figisariaqarpat pinngortitat uumassusillit assigiin-ngiaarnerat, avatangiisit inuillu piorsagaanni avatangiisit illersorneqarnissaat.

Nunat Avannarliit assigiinngitsorpassuartigut maligassiuisuusimapput pinngortitat uumassusillit assigiinngisitaarnerannut apeqqutini, assersuutigalugu ukiut 20-t sinnerlugit pingaarnerpaatissima-vaat pinngorteqqinnissamut peqqumaasiornermut

nunaateqarnerup orpippaassuaateqarnerullu tungaatigut (Nordiska genbanken, NGB (Nunani Avannarlerni pinngortitseqqitassanut toqqorsivik); Nordisk genbank husdyr, NGH (Nunani Avannarlerni uumasuutini pinngortitseqqitassanut toqqorsivik); aamma Nordiska skogsbrukets frö- och plantråd, NSFP) (orpinnut naasunullu tunngasut pillugit ataatsimiititaliaq), Nordiska Genresursrådet (Nunani Avannarlerni pinngortitseqqinnissat pillugit ataatsimiititaliaq) suliassaraa oqalliffiusinnaalluni pinngortitseqqinnissanut peqqumaatississat pillugit pilersaarusiortarnerni.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit

- Nangittumik ingerlatissavaat pingaarutilimmik siulersortaassallutik nunat assigiinngitsut akornanni akuliullutillu isumaqatigiiniaqataallutik FN-p pinngortitat uumassusillit pillugit isumaqatigiissutaata suliareqqin qarnerani;
- Sulissutigissavaat WSSD-2010-mi anguniakkat naammassineqarnissaat Europamilu aqqissuinerit aalajangiunneqarsimasut, pinngortitat assigiinngiaarnerannut tunngassusillit, tamarmik naammassisimasariaqartut;
- Ukioq 2005 saqqummiunniarpaat naalagaaffiit iliuusissanik aqqissuussaat qanorlu iliornissaminnut pilersaarusiarisimasaat pinngortitat uumassusillit assigiinngiaat illersorneqarnissanut tunngassusillit, kinguaasiortitseqqissinnaanermut periarfissat nungusaataanngitsumillu avatangiisinik atorluaanissaq, aamma paasiniaarlugit misilittakkat qanoq inerneqarsimanersut, immikkoortorta qarfinni avatangiisinik eriaginnissaq pillugu politikikkut isummersimaneq eqqarsaatigalugit nunaateqarneq, orpippassuaateqarneq, aalisarneq, angallanneq/angallassinertu pillugit;
- Sunniutilimmik sulissutiginiarpaat Cartagena-protokol-ip (Cartagena-mi aalajangiussat) piviusunngortinneqarnissaat killissaq qaangelugu naleqqersukkanik uumaassusiliinik atuineq pillugu, atorussiallu naammaginnartumik nalunaaqutserorneqarnissaat pillugu isuman-naajaanissat, aammattaaq nunat assigiinngitsut akornanni, aamma atuisut paasitillugit genteknologi (gen-inik atuilluni suleriaaseq) atorlugu inuussutissiortoqarsimanersog;
- Suleqatigiissutiginiarpaataaq Europami uumasogatigiit allanertat pillugit apeqqutit, pitsanngorsarniarlugu sulissutiginninnerit tamakku pillugit ajoqutaasinnaanerannik nalilersuisarnerit, uumasogatigiit tamakku eqqunneqartinagit, Nunani Avannarlerni inassutigineqarsimasutulli;
- Suleqatigiinneq ingerlatinnassavaat periaassanik piorsaanermi paasissutissanillu paarlagiaarlutik tunioraannermikkut Nunani Avannarlerni pinngortitat uumassusillit assigiinngisitaarnerata suliareqqinneqartarnerni;
- Pilersaarutigaat suliamik ingerlatitseqqinnissaq sakkussanik nutaanik pilersitsinissanut tunngatillugu, pinngortitanut uumassusillinnut assigiinngiaanut avatangiisinullu piorsakkanut atornerqarnerini qanoq allanngortitsinnaanerannut kingunerlutsitsisarnerannullu nalilersuineri atornerqarsinnaasunik;
- Ilanngukkusuppaat nunap isikkui eqqarsaatigalugit immikkoortorta qarfinni attuumassuteqartuni pineqartuni eriagineqarnissaat, paasiniaarlugillu suut ilisimaneqareertariaqarnersut isumaginnittoqarfinnik ataqatigiissaariniarnermi iluaqutaasinnaanersut nunat isikkui eqqarsaatigalugit eriginninnissamut;
- Immikkut pingaartilluinnarpaat nunani issittuni avatangiisit, pinngortitallu uumassusillit assigiinngisitaarnerat, soorlu Issittumi Siunnersuisogatigiit naapertorlugit nunani issittuni silap pissusiaa sunniutigisartagai pillugit unnersusutigineqarsimasut;

- Nangittumik pitsanngorsaaviginiarpaat Nunani Avannarlerni iliuusissanik pilersaarusiav atavangiisit avatangiisillu piorsakkat allannguajaats-uunissaannut tunngasut Nunani issittuni immikkoortorta qarfinni qanoq iliortaria-qarnermut pilersaarutinngortinnissaanut saniatigullu aamma atuutussanngortinnissaannut Nunani Avannarlerni avatangiisit pillugit iliuusissanut Issittumi, eqqarsaatiginerullugit silap pissusii, Persistent Organic Pollutants (POP) (uumassulinnik mingutsitsinerit nungujartortanngitsut) aamma kviksoyv;
- Siuarsarniarpaat avatangiisinut ajoqutaanngitsumik nunaateqarnerup orpippaassuaateqarnerullu Nunani Avannarlerni ingerlanneqar-nissaa illersorniarlugit nukittorsarniarlugillu pinngortitat uumassusillit assigiinngiarnarat, aamma qularnaarniarlugit naasut pissuse-qatigiiaat sapinngisamik amerlasuut Nunani Avannarlerni naasartut tammariartunnginnissat;
- Nangittumik pitsanngorsarniarpaat suleqati-giineq naalagaaffiit Nunallu avannarliit pilersaarutaat patajaatsumik kinguaassior-titsinermi peqqumaatit atorluarneqarnissaat pillugit;
- Sulissutiginiarpaat piviusunngortitsinissaq pinngortitanut qanilliaartuaartitsinissap aamma killigititassanik pilersitsinissat Nunani Avannarlerni immartanik nakkutiginninnermi annertu-nerusumik paasisimasaqarneq pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerannik immamullu tunngasunik, avatangiisit pissusiinnik qanorlu periaaseqarnerannik qanorlu uuliamik sunnerne-qartarneranik tamaasa ataasiakkaarlugit ataatsimoortillugilluunniitluunniit. Immamut tunngasunik nalunaarsuineq assiliorluni, ilisimatusarneq nakkutilliinerlu taamaammat pingaaruteqarput;
- Tapersersorniarpaat kikkut tamarmik malerua-gassaqartumik allat nunaateqarfiini angalaar-sinnaanissaat inuiaqatigiillu pisinnaatitaaffinik paasitillugit;
- Nukittorsarniarpaat avatangiisit tammarusun-ngisallu akornanni suleqatigiiffiit qanorlu taakku imminnut ataqatigiinersut aamma taakku illugiisillutik qanoq pisuunnguallattittar-neraatigut.

6. Imaq

Nunani Avannarlerni immamut tunngassusillit pinngortitap sananeqaataata pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerat, sananeqarsimanerat(pissusii), atorneqarnerat amerlisaasarnerallu allanngutsaaliortariaqarpoq illersorniarlugu, peqqumaatit immameersut nungusaataanngitsumik atorluarneqarniassammata. Imapissuarnik mingutsitsineq unitsittariaqarpoq. Taamaliornissami pisariaqarpoq uumassusilinnut aniasoortitsisarnerit millisarneqarnissaat immani akoorutissanutt allanngorsaatanni-nniassammata, inuussutissarsiornermut piginnaaneri allannguajaatsuuniassammata aamma atortut akoorutissanut tunngasut arrortikkuminaatsut uloriaanaatillilu atorunnaarsinne-qarnissaat imaluunniit qanillitinnginneqarluinnarnissaat. Taama anguniagaqarnermi imarpiup ilaanik uumassusilinnik mingutsitsinermi naatsorsuutigineqarpoq taakku pisuussasut, pisariaqarporlu taakkua eutroferingiat 50 procentimik millisinneqassasoq. Ulorianartunik immani uumasunut mingutsitsisarnerit millisikkiaartuaarneqassapput siunertaralugu taakkua kimittussusiisa o-mut, suliareqqiinnikkullu atortussianut inuit suliffiutaanneersunut ukioq 2020 anguneqartinnagu.

Nunat Avannarliit immamik akunneqarlutik ataqatigiipput. Imaq sinerissani, qeqertanilu inuiaqatigiinnut inuussutissaqartitsivoq aamma imaq sissallu eqqaat Nunani Avannarlerni innuttaasunut sunngiffimmi qasuersaartarfittut atorneqartarlutik.

Mingutsitsinerit immap pissusiinut pilersititseq-qissinnaanerannullu ulorianartorsiortitsipput. Inuit suliffissuaataat arlallit aamma immamut tunngassusilinnut avatangiisiinullu pisariaqartunullu naasunut ummasunullu iluaqutaasunut, pinngortitalullu pissuseqatigiinneranut ajoqusiisarpup. Imaq pinngortitap pissuseqatigiinneranut (økosystem) silallu pissusiinut pingaarutilerujussuartut atassuteqaataavoq, taamaammallu immap pissusiinik immamilu uumassusilinnik allannguinnissaq annertoorujussuarmik ajortumik kinguneqarsinnaavoq. Immap pissusiinik uumassusilinnillu

imarmiunik paasinnittarnerput ikkattuararsuuvoq taamaammallu pitsanngorsartariaqarluni, ilisimalerneruniassagatsigu nunarsuarmi imarpissuit qanoq pinngortitap pissusiinut pingaaruteqarluinnartigisut, aamma erninnaq qisuariarsinnaanerussagatta illersuinerup nungusaataanngitsumillu immamit pisuussutininik atuipilunnginnissap tungaatigut.

Ukiuni kingullerni pitsanngorsaatissarpassuarnik pitsaasunik periaaseqartoqarnikuuvoq immamik immamilu uumassusilinnut mingutsitsisarnerit ulorianartorsiortitsisartunillu akiuiniarnermi. Stockholmimi isumaqatigiisut uumassusilinnik mingutsitsisarnerit ingerlaavartut pillugit, nunarsuaq tamakkerlugu qanoq iliornissami malittarisas-saq immamut tunngassusillit avatangiisit nunami suliffissuarnik mingutsinneqannginnissaat illersorneqarnissaa pillugu, soorlu immikkoortorta-qar-

fippassuarni aallarniisoqarsimasoq assersuuti-galugu nutaanik, pitsaannerusunillu aaqissuusisi-manerit immamut ulorianartorsioirtitsisinnaasut millisarneqarnissaannut. Johannesburgimit iliuusissat siunnersuutigaat sulii amerlanerusunik najoqqutassioortoqassasoq ukiunut 10-nut aggersunut aamma Nunat Avannarliit siullersaasariaqartut taakku anguniakkat piviusunngortinnissaanni.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Ikiuteqataassapput paasissutissanik immap pissusiinut avatangiisiinullu tunngasut qanoq innerat pillugu paasissutissat pitsanngorsar-nissaannut nunarsuaq tamaat nalilersuutigalugu. Nunat Avannarliit tassani piffissami tapersersus-savaat FN-ip nunarsuaq tamakkerlugu nalunaaru-siornerit nalilersuinernullu periaaserisii immamut immamilu uumassulinnut tunngasut. Isummat nutaat tiguneqartassapput Nunani Avannarlerni nalunaarsorneqassallutik immap pissusiisa immamilu uumassusillit qanoq innerat namminneq nunagisaqarfimminni, ilanngullugit koralit ikkanninnguutut immani nillerneruso-qarfimmiittuniittut.
- Pitsanngorsassavaat naalagaaffikkaartumik qanoq iliornissamik pilersaarusiit immamut tunngassusillit illersuinissat pillugit, imaluunniit pilersaarutissat assigisaat kingusinnerpaamik ukioq 2005 suliarissallugit, sulii taamalioreersi-manngikkunik. Sapinngisaq naapertorlugu taakku tunngaveqassapput avatangiisit immamut tunngassusillit suliarineqarnerini periaatsinik assigiissitsiniarnissamik.
- Nunat assigiingitsut akornanni aqutsisuussapput isumaqatissarsiornermi pilersitsiniarnermilu, nunat assigiingitsut akornani pitsaasunik atortusssarsiornermi kviksølvimik mingutsits- isarnerit pillugit qanoq iliornissami, aamma ujarlerlutik pitsaalissutaasinnaasunik Stock-holmimi isumaqatigiissutaasimasumut allanillu aqutsissutaasinnaasunik arrortinneqarsinnaan-ngitsunik saviminernik allanillu nungujartortan-ngitsumik uumassulinnut mingutsitsisarnernut tunngassutilinnut sakkuusinaasunik.
- Nutaamik aaqqissuullugu pilersitsinissaq attave-qatigiissutissat immap pissusiinik illersuinis-samut tunngassutilimmik. Nunat avannarliit misissussavaat ilisimatusarnikkut suna pissutaa-nersoq immap pissusiisa illersorneqarnissaan-ut tunngaviussasoq aammalu taakku silarsuarmi pinngortitanut uumassusilinnut qanoq pissuse-qarnerat immap pissusiinut, pinngortitseqqissin-naaneranut illersuiniarneq sunniuteqassanersoq, kiisalu sumi taama misissuiffiususaaq piffissami 2005-miit – 2008-mut toqqassallugu.
- Immikkoortoqarfinni qanoq iliuusissat amerlisik-kiaartuaarniarpaat immarsuup ilaani illersui-nissat pillugit.
- Tapersersorniarpaa siunnersuut pilersaarusiaq Arktis-imi immap pissusii pillugit siunissaq isigalugu pilersaarusiaq, aammalu uteriisaar-tumik oqallinneq Atland-ikup avannaani ataatsimeersuarneq ataatsimeersuarnernilu Nordsø pillugu oqallinnerit. Nunat avannarliit tapersersorpaat europa-mi ataatsimoorluni immap pissusiinut tunngasut pillugit pilersaarusiaq.
- Pimoorullu sulissutiginiarpaa siuarsarne-qarnissaa IMO-p administrerende direktør-eqalernissaa tunngaviussumik isummerneq aprilimi 2004-mi Østersø-p eqqaa toqqarne-qassasoq immikkut imaq tassani malussa-jasuararsuurtut (PSSA), Rusland-ip imartaa ilaatinnaq. Nunat avannarliit pimoorullugu tapersersorniarpaa aammalu mianersortumik nassuiaatigalugu Østersø nakkutiginniffittut immikkoortortaqrifusooq naapertorlugu bilag-i VI MARPOL 73/78-mut IMO-p iluani.

7. Akoorutissiat

Ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu siunertaq unaavoq akoorutissianik atuinerup kingunerissanngikkaa peqqinnissap avatangiisillu tungaasigut kingunerlutaasin-naannginnissaat, kemikalianillu mingutsitsisarnerit peqqinnissamut avatangiisinullu uloriarnarsinnaasut atorunnaavinneqassasut kinguaariit ataatsit qaangerneranni, nioqqtissiorlut annerusumik akisussaaffeqalernissaat, kiisalu taarsiullugit atorneqarsinnaasut akuersaariartornissaat- aamalu mianersortumik pissuseqarnissaq kemikaliat tungaatigut politikkikkut. Taamaammat nioqqtissiat ukiut 10 –15-nit qaangiuppata amerlanertigut inuit suliaannit uumassusilinnik tammartinneqarsin-nanngitsunik allanillu uumassulinnut ajoqutaasinnaasunik akoqassanngillat Nioqqtissiat aamma akoqartinneqassanngillat inunnit sulianit kræfteqalertitsisinnaasunik, kinguaasioqqissinnaanermullu ajoqutaasinnaasunik imaluunniit timip pissusaasa kingornuttakkat ajoqutigisinaasaannik imaluunniit hormoninut ajoqusiinnaasunik. Aamma akoqassanngillat saviminernik arrussinnaanngitsunik soorlu cadmium, kviksølv, aqerlorlu. Kiisalu pinngitsoorani piumasarineqassaaq ilisimasaqarnissaq paasissutissa-qarnissaalu kemikaliat atorneqartut tamaasa pillugit nioqqtissiornermi nioqqtissianilu qanoq atorneqartarnerat pillugit.

Akoorutissianik atuinerup alliaartuaartinneqarnera atukkallu amerliartuaartinneqarnerata ataqatigai peqqinnissakkut avatangiisinillu ajornartorsiutit silarsuarlu tamakkerlugu suliassatut pingaarner-paatut isigineqarpoq nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami. Ilaagassaasoq unaasaq kemii atorlug mingitsitsinerit millillutik, kisiannili siaruarnerat nioqqtissiat aqutigalugit aammalu eqqumiitsut aallaaviit amerliartorlutik.

50 000-tinit akoorutissianut tunngasutilinnik atorlutit Europa-mi pissarsiarineqarsinnaasunit peqqinnissamut- avatangiisinullu qanoq kingune-rlutitsisinaanerannut ilisimaneqartut taamaallaat brøk-ip ilaannaminngua ilisimaneqarpoq. Ullutinni piumasarineqartut misilittarneqar-

simanissaat akuersissutigineqarqaarnissaallu taamaallat atorlutit nutaanut atuuppoq pioreer-sunullu atuunnani. Aamma ilisimasakippallaarneq nioqqtissiat qanoq kemikalianik akusaatigisima-nerannik annertoorujussuuvuq. Ulorianaatillit siaruattarnerisa ajoqusiisarnerisalu nioqqtissiat aqutigalugit millisinniarnissaat pillugu pisaria-qarpoq ataatsimoorussamik nunat assigiinngitsut akornanni malittarissaliortariaqarnissaq nalilersui-nermullu piumasaqataasiornissaq tunngave-qartunik mianersortumik pissuseqarnermik periaaseqarnermik. Nunani Avannarlerni kemii atorlug atorlutissiat pillugit paasissutissat katersor-neqartarput naalagaaffiit namminneq taakkunu-nnga tunngasut allasimaffiini taakulu pingaar-

tilerujussuarmik tunngaviupput kemii atorlugu suliaqarnermermi.

Nunat avannarliit kemikaliat pillugit angusaqangaatsiarsimapput aammalu annertuunik ataatsimoorlutik sulii annerusumik anguniagaqarlutik suliniuteqarlutik. Pingaartinnerpaallugit anguniarniakkat eqqaaneqarsimapput Nordsø pillugu ataatsimeersuarnermi kinguaariit pillugit anguniarniakkani Esbjerg-imi pisumi ukioq 1995-imi allassimavoq, ulorianaatilinnik immap pissusiinut immamilu uumassusilinnut mingutsitsisarnerit unitsinneqavissat kinguaariit ataatsit uumaneranni. Suliaq pillugu ingerlaqqissagaanni pisariaqarpoq pimmoorussamik ataqatigiilluarmillu nunat assigiinngitsut akornanni iliuuseqarnissaq. Iliuuseqarnissaq malittarisassat sukangane-rulernissaat pillugit pingaaruteqavippoq EU/EES-similu suleqateqarnissaq qitiussussallunilu piumasarineqartussat sukanganerujussuit taakku iluini suliasannngortissallugit. Periarfissat siuarsa-nissamut suni tamani nunallu assigiinngitsut akornanni suleqateqarnikkut nunat avannarliit suleqatigiineratigut alliartuaarmata, taamaammat taanna suleqatigiinneq pingaarnerpaattittaria-qarpoq.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Sulissutiginiarpaat kviksølv-imi atuineq annertuumik millisaanissamut kaammattueqataallutik, EU-p pilersinniagaanut tamakku pillugit malittarisassaliornissaq aqqutigalugulu, aamma naalagaaffikkaartunik iliaqutaasussanik pilersitsinikkut siuttuussallutik kiisalu suleqataassallutik silarsuaq tamakkerlugu UNEP-mi kviksøvit pillugit isumaqatigiissutissiornermi suleqataanikkut.
- Sulissutiginiarpaat avatangiisinut peqqinnissamullu kingunerlutsitsisartut nakorsaasiat sinnikuinik mingutsitsisarnerit eqqumaf-figineqarnissaat sulilu nalunaarsorluarneqarnerunissaannik piumasaqarnikkut aammalu naalagaaffikkaartunik, EU-mi nunallu

assigiinngitsut akornanni malittarisassiornikkut.

- Peqataaffiginiarpaat EU-p kemikaliat pillugit nutaamik inatsissisaani (REACH)-mi piumasarine-qassasq nioqqutissiorluni periaatsini tamani nioqqutissianilu kemikaliat tamaasa pillugit ilisimasaqarluarnissaq aammalu paasisitsilluaasi-masariaqarnissat piumasarineqassasut.
- Pilersaarutigaat sulissutiginiarlugu EU-p nutaamik kemikaliat pillugit inatsissisaani (REACH)-mi erseqqissarneqassasq suliffeqarfiit/suliffissuaatillillu akisussaffigissagaat misissussallugit nalilersussallugillu kemikaliat qanoq ulorianaassuseqarnersut aammalu qulakkii-sallugu isumannaajaanikkut peqqinnissamut avatangiisinullu atornerqarnermikkut ajoqusii-sinnaannginnerat.
- Pilersaarutigaat sulissutiginiarlugu piumasari-neqassasq kemikaliat ulorianartut pillugit misilittaasarnerni nalilersuisarnernilu assig-i-nerulernissaat, qanorluunniit pioreersuuga-luarpata nutaajugaluarpataluunniit kiisalu pinngussaniikaluarpataluunniit, nungusaaner-miluunniit atortuniikaluarpata imaluunniit suliffissuarniluunniit kemikaliatut atortuuga-luarpata.
- Pilersaarutigaat sulissutiginiarlugu kemikalianut apeqqutit pillugit suliaq ineriartortineqarnissaa nioqqutissiornermi pissuserissaarnissamik soqutigisallit akornanni sakkugalugit apeqqutit kemikalianut tunngassusillit aalajangersimasu-mik nioqqutissiornermi atuisuunermullu tunngatillugu ataqatigiisaarnissaat kiisalu inuunermut pingaarutillit mianersorfigine-qarnissaat.
- Ingerlatiinnarniarpaat nungusaataasunik naalagaaffiup pigisaanni inuinnaallu naatsiiviini atuinerup millisikkiartuaartinnissaa.
- Pilersaarutigaa ilaaffiginiarlugu kinguaariit ingerlanerini anguniakkat erseqqissarneqar-nissaat nunat assigiinngitsut akornanni suleqa-tigiinermi OSPAR-ip HELCOM-millu iluini aammalu sulii siuttuussallutik suut kemikaliat pingaartinneqarnerunissaanut piumasaqaa-tissaanik OSPAR-imi suliaqataanermi.

8.

Inuussutissat – isumannallisaaneq peqqinnissarlu

Pisiniartartut neqeroorfigineqassapput isumannaatsunik inuussutissanik, paasissutissanik aammallu assigiinngitsunik nerisassanik peqqinnartunik katiterissinnaanissaannut periarfissaqartinneqassapput. Taamaaliornissaq pissaaq tunngaviatigut ilisimaqarneq paasissutissaqarlunarnerlu, tassungalu atatillugu naammaginartunik paasiuminartunillu nerisassat allagartalersortarnissaat.

Avatangiisit mingutsinneqarsimaneranik mikroorganismenillu inuussutissat akoqalertarnerat akiorniarlugu pingaarnerpaavoq mingutsitsinerit millisarneqarnissaat mingutsitsiffiullu aallaavia nassaarineqarluni, tassa imaappoq piumanngikkaluaruniluunniit mingutsitsisoq imaluunniit siulliulluni nioqutissiorfik kiisalu suliffissuaasinnalluni suliareqqiivik.

Nioqutissiorfiit nunanillu allanit nioqutissanik tikisitsisarfiit akisussaaffigaat inuussutissat pitsaasuunissaat aammalu iluamik atornerqarnermikkut peqqinnissamut ajoqusiisuunnginnissaat. Pisorta qarfiit suliassaraat nakkutigissalugu isumannaajassallugulu ammasumik takujuminartunillu ulorianaateqarnerannik nalilersuiitigalutik aamma nalilersussagaat ulorianaateqarsinnaanerat (malittarisassiornikkut nakkutilliinikkullu).

Nunani avannarlerni politikikkut isumaqatigii-sutigineqarsimavoq inuussutissiat isumannaatsuunissaannut tunngasumik aamma akuersisutaanikuuvoq qanoq iliornissanut pilersaarummik pisiniartartut sunniuteqaqataannissaat annertusarniarlugu inuussutissat eqqarsaatigalugit. Paatsoorneqarsinnanngilaq nunani avannarlerni annerusumik illersuinissaq kissaatigineqartoq. Nunani avannarlerni politikiusoq tassa una pissuseq annikitsunnguamik kemiimut atortunik ulorinartunillu mikroorganismenik nerisassiat akoqarnissaat sapinngisamik anguniarneqassasoq pitsaaliuneq sakkugalugu. Nerisassat inuussutissallu pingartuupput pisiniartartut tamarmik peqqinnissuunissaannut ilutigalugit paasisitsi-

niaaneri ilisimasaqarlunissarlu.

Inuussutissat isumannaassusissaat pillugit ilisimasariakakkat ingerlaannartumik nutaangorsarneqartuupput. Nutaat pitsaannerusullu inuussutissiornermi teknikkikkut atortut aammalu inuussutissiornermi periaatsit nutaat ajornartorsiutetoqqanut iluaqutaasinnaapput, kisiannili aamma pissutaaqataasinnallutik ajornartorsiutinut nutaanut.

Malittarisassat paasiuminartut erseqqissullu, inuussutissiorfinni, nioqutissiorfinni, pisiniartartunit nakkutilliisoqarfinnillu paasineqarsinnaasut pingaarutilerujussuupput inuussutissanik annertuumik isumannaajaanissap tungaatigut saniatigullu inuussutissat katiternerinut nerisas-

siornermullu tunngasut siunnersuutit. Pisiniartartut isumannaatsunik nerisassarsiaasaqartariaqarput, paasissutissaqartinneqarlutillu periarfissaqarniassamat nerisassanik peqqinnartunik katiterisinnaanaassa. Pisiniartartut qulakkeertariaqarpoq periarfissaqarnissaat paasitinneqarnissaallu piviusunik qinigassaqartinneqarnissaat. Kikkut suna suliarissaneraat inuussutissiat annertuumik isumannaajarneqarnissaanni erseqqilluinnarpoq. Nioqutissioortut nunanillu allanit tikisitsisartut akisussaaffigaat inussutissat isumannaats-uunissaat pisiniartartut neqeroorutigineqaraangamik. Tassunga atatillugu pingaartuuvoq anguniassallugit nunaateqarnermut aalisarnermullu tunngassusillit avataanniit pissutsinik ajoq-qusinnginneqarnissaat, soorlu makkut tungaanit nunaatinik, – silaanarmik – immamillu mingutsitsisarnerit sumillu aallaaveqarnerat ilisimaneqanngitsillugu unitikkuminaatsut.

Inuussutissanik sumannaajaanermi nalilersuinerit annertunerujartortumik tunngavigaat nalilersuisarnerit inuussutissanut ajoqutaasinaasunik nalilersuinerit nunat assigiinngitsut akornanni oqallinnerni, pingaartumik ukunani: EU-p aamma FAO/WHO-p expertkommitiivini. Silarsuaq tamakkerlugu nunat assaigiinngitsut akornanni niiuvernerni pingaartorujussuuvoq inuussutisat isumannaannissaannut assigiissunik aalajangersimasunik piumasarineqartussanik malittarisassaqaqlernissaa.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-mimiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Suliarissavaat pitsaliissutissat amerliartortinniqaarnissaat eqqarsaatiginerullugit nersutaatit peqqissuunissaannut atugari-saarnissallu tunngassusillit. Sakkugineqassappullu ilisimasaqarnermut tunngasut pitsanngorsarnissaat, sulialinnillu tamanik narsaatiniit/kangerlunniit nerrivimmut inuussutissanik nioqutissioortut aallaaviini pinaveersaartitsinermi suliniutillit nukittorsarniarlugit nakkutilliinikkut nappaatinut,

zoonosinut imaluunniit pissutsinut allannut nersutit peqqinnissaannut inuussutissallu isumannaajarnerannut ulorianartorsioortitsisinnaasut pillugit.

- Suliariniarpaat inuussutissanik suliaqarneq nioqutissiornermilu sakkortunerusumik isumannaajaasoqarnissaa suliffeqarfinni pisiniartartunilu.
- Sulissutiginiarpaat suliaqartartut akornanni, aallaqqaataanniit nioqutissioortuniit, suliffissuarni nioqutissioortunut, angallanneqarnerinilu suliaqartartut annertunerusumik ilisimasaqalernissaat ulorianaataasinnasunik pioreersunik ilisimasaqarnissaq qularnaveersinnialugu. Pisiniartartut anguniarnigaq pillugu erseqqissunik paasissutissittariaqarput isumannaatsumik passusinermut, toqqorsinermut nerisassiornermilu qanoq iliornissaannut paasisitsiniutinik.
- Sulissutiginiarpaat kemiimut tunngasut atortut sapinngisamik inuussutissanut akugitinneqartarnerisa millisinneqarnissaat. Akuutissanik, tipigissaatinik, nioqutissiornermilu allanik iluaqusersuutaasartunik soorlu nungusaatit, nakorsaait uumasuutitut atugaasimasut, kiisalu ipertaajaanermi toqunartuujaanermilu ator-neqartartut sapinngisamik teknikkikkut pisariaqartitsineq naapertorlugu millisarnissaannik. Ulorianaatilinnik atortunik ator-neqartartunik, assersuutigalugit poortutissianik imaluunniit tipigissaatinik, nalilersuisarnerit annertuumik maqaasineqarput, annertuumillu pingaartinneqarlutik. Pisiniartartut pisariaqartitsipput siunnersorneqarlutillu ilitsersuuneqartariaqarput ulorianartunik atortunik nerisatigut imikkatigulluunniit millisaanissat pillugit, assersuutigalugit makku ulorianaatillit dioxin kviksølvilu aalisakkaniissinnaasut.
- Toqunartortallit atortut pillugit ilisimasaqarneq annertusarniarpaat aammalu peqqinnissamut ajoqusiisarnerat millisarniarlugu.
- Nerisassanik pissuteqartumik sapigaqartarnerit pinaveersaartitsineq aqqutigalugu millisarniarneqassapput, soorlu aqqutigalugit paasitsit-sinaaneq, suliffissuataatillinnut pisiniartartunullu, inuussutissani akugitinneqartartut nangaanar-

tortallit pillugit. Aammattaaq pinaveersaarti-tsineq pissaaq naammaginatunuk inuussutissat allagartalersornerisigut kiisalu suliffissuit namminneq nakkutilliineq pillugu malitaasisa-saasigut.

- Sulissutiginiarpaat annerusunik ilisimasaqar-nerulernissaq inuussutissat nerisassat peqqin-nerullu ataqatigiinerinut tunngasut pillugit. Innuttaasut kaammattorneqassapput peqqin-nartunillu inuussuteqarnissaannik timillu eqaarsaartartittarnissaanik ileqquliusseqqullugit ilisimasaqarnerulerneq tunngavigalugu, ilanngu-llugulu ilisimaleqqullugu qanoq pingaarute-qartigisoq sukkut orsullu atorneraqarnerisa millisaanissaannik, aammalu inerititanik naatitanillu nerisaqarnikkut. Tunngaviusumik ilisimasassat atuarfinni atuartitsissutaallutik ilaatinneqassapput, illuatungilerlugit pisorta-qarfinnit paasissutissiat paasiuminartut.
- Sulissutiginiarpaat annertunerusumik siumut takunnissinnaanermut paasissutissaqarnissarlu ulorianaateqarsinnasunut atortussanik. Inuus-sutississallu malittarisassanut atuutsinneqar-tunut naapertuutinnngitsut pingaartinneqas-sanngillat.
- Sulissutiginiarpaat tapersersorniarlugu suliffis-suit namminneq nakkutilliisarnerata nassuiaa-sersorneqarnissaat, soorlu assersuutigalugu

qanoq nammineq nakkutilliilluarneq kingune-qarluarsinnaanersoq kiisalu qulakkiissallugit misissuinissani periusissat pisariaqartitat paasiuminartuunissaat.

- Patajaallisarniarpaat ilisimasat ilisimatusarneq tunngavigalugu inuussutissat isumannaa-jarneqarneranni aammalu pilersitsillutik pitsaannerusunik ulorianaatilinnik nakkuti-lliinermi periaasissanik, nunani avannarlerni ilisimatusarneq ataqatigiinerulersillugu kiisalu pilersitsinikkut nunani avannarlerni ataatsimut ulorianaatilinnik nalilersuisarnerni tassungalu atatillugu pingaartinneqartut tapersersorlugit nunat assigiinngitsut akornanni oqallinnerni.
- Tapersersuiniarput pisiniartartut oqallittarner-anni sulissutigallugulu aammalu qulakkiis-sallugu ammasumik ulorianaatillit pillugit oqaloqatigiittarnissat ingerlanneqartarnissaat, eqqortunillu suni tamani paasissutissaqartitsi-nissaq isumagalugu, soorlu assersuutigalugu atuarfimmi atuakkani, ilinniutini allani, atuak-kani iganermut ilitersuutini aammalu tv-kut radiukkullu iganeq pillugu aallakaatitassiani/ atuagassiatigulluunniit.
- Pitsanngorsaaniarput ulluinnarni nerineqartartut pillugit ilisimasat siaruarterneqarnissaannik nunat allat akornanni.

9. Nukissiuutit

Siunissaq eqqarsaatigalugu nunat avannarliit nukissiuutit pillugit suleqatigiineranni siunertaavoq sulissussilluartumik imminullu akilersinnaasumik isumannaatsumik nungusaataanngitsumillu nukissiuutinik pilersuinissap siuarsarneqarnissaa. Nukissiuutit tungaatigut peqqumaatit atorluartarneqartariaqarput ataatsikkoortumik patajaallisarniarneqassammata suliffissaqartitsiniarneq aningaasaqarniarneq avatangiisinillu eriginninissat.

Nukissiuutinik ataqatigiisumik aaqqissuussinerit iluaqutaassapput drishusgassinik taaneqartartunik aniasoortittakkat silarsuaq tamaat eqqarsaatigalugu allallu silaannarmik mingutsitsisarnerit millisinneqarnissaannik kiisalu nukissiuutit atoqqinneqarsinnaasut amerlitinneqarlutik.

Suliamik ingerlasseqqinnissaq ingerlanneqassaaq annerusumik nukissiuutinik tuniniaasarfiit Nunani Avannarlerni ilanngullugit nukissiuusiornerit nunani eqqaamiuni EU-milu ataqatigiissaarnerisigut, nungusaataanngitsumik nukissiuutinik pilersitsisarneq pingaarnertut kisiat unammillertoralugu.

Nunat avannarliit tamarmik anguniagaraat nukissiornermi suliffeqarfiinniit avatangiisinut ajornartorsiortitsisartunut pissutaaqataasarnerat millisarneqassasoq aammalu anguniagaralugu arlalinnit aqutsinermi atorneqartussanik atuutsilersitsinissaq taanna anguniagaq anguneqarniassammata, allaat makku sakkugalugit, akileraarutit, akitsuusiutit, toqqaannartumik aaqqiisarnerit imaluunniit aningaasatigut tapiisutaasartutigut. Nunat killeqarfii qulaallugit avatangiisinik ajoqusiisarnerit pissutaallutik pisarialimmik suleqateqarnissaq pisariaqalersimavoq nunani avannarlerni aammalu nunani taakku avataanniittuni.

Ukiorpasuit nunat avannarliit akornanni ingerlalluartumik pisortatigoortumik suleqatigiit-toqarsimavoq nukissiuutinut apeqqutit pillugit. Nunani avannarlerni innaallagissap tungaatigut

suleqatigiinneq taakkualu akornanni innaallagissamik tuniniaasarnerit pingaartuupput pissutigalugu innaallagissap tungaatigut ataqatigiineq periarfissiimmat avatangiisit pitsaanerulernissaannut Nunani Avannarlerni.

Nunat assigiinningsut akornanni isumaqatigiisutit aammalu nunanik allanik Nunat Avannarliit avataaniitunik suleqateqarnerup pingaartumik EU-mi nunanilu Østersø-p eqqaaniittunik pingaaruteqarsimapput nunat avannarliit nukissiuutit pillugit politikkiata ilusilersornerani kiisalu nukissiuutinik ataqatigiimmik aaqqissuussimanerni.

Nunani Avannarlerni nukissiuutit tungaasigut ineriartortitsineq ukiut 1990-it ingerlanerini qiimmallannarsimavoq tassami nukissiuutinik atuineq minnerujussuusimavoq aningaasaqarnerli allisimalluni. Sulili annertoorujussuarmik angunia-

gaqartariaqarpoq nukissiorfinnit aniasoortitsisarnert allisimanerisa millisarneqarnissaat nungusaataanngitsumik ineriartortitsiniaraanni.

Aniasoortitsisarnert drivhusgassinik taaneqartartut annertunerit pisarput nukissiuuteqarfinni immikkoortortaqaqarfinniit, aammalu assersuutigalugu kuldioxid-ip (CO_2)-p millisimanerata takutippaa nunani avannarlerni nalinginnaasumik pitsaasumik inigaqartoqarsimasoq. Nunat Avannarliit aalajangersimasunik iliuuseqareerput, soorlu aniasoortitsisarnert millisarniarlugit aamma ataatsimut aaqqissuuussat eqaatsumik ataqatigiisaaarniarlugit atuuttunngortissimavaat CO_2 -mut akitsuusiussat silarsuarmi annerpaat ilaat.

Aammattaq aningaasarpasuit atorineqarsimapput nutaanik atoqqinneqarsinnasunik nukissiuussiorniarnernut.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Amerlissavaat aningaasanik atorluanaissamut aqutsilluarnissamut atortussat aammalu aqutsinermut tunngasut assigiissarlugit sulit nukissiornerup immikkoortortaqaqarfiini patajaatsuumik ineriartortitsinissaq kiisalu nukissiornermi avatangiisinut ajoqusiisarnert nukissiuutinik atuinermik pissuteqartartut Nunani Avannarlerni millisarniarlugit. Tuniniaasarnermi aalajangersakkat pitsaasuumappata avatangiisinullu ulorianaateqannginnerat qulakkeerneqarsimappat, taava nungusaataanngitsumik nukissiuutit immikkoortut pillugit ataqatigiissaarinerit annerpaatigut nukissiuutinik tuniniaallutik suliaqartartunut suliaassanngortiinnarneqarsinnaapput.
- Suleqatigiissutiginiarpaat nukissiuutinik nioqquteqarneq, sanaartorneq (infrastruktur) ineriartortillugu kiisalu qulaajarlugit qanoq iliornissani pisariaqartinneqartut, qularnaarniarlugit siunissami Nunani Avannarlerni pilersuinerup patajaatsuunissaa.

- Ingerlateqqinniarpaat nunarsuup ilaani tamaani suleqatigiinerup akunnaatsuunissaa, sunniuteqarlunissaa aamma sanaartornerit ineriartortinneqarnerini avatangiisinut naleqquttuutinnissaat Nunani Avannarlerni immallu Østersø-p qanittuiniittuni. Taamaliorniarnermi pisariaqarpoq immikkoortortaqaqarfiit suleqatigiinissaat pisortaqaqarfiit akornanni imaluunniit pisortaqaqarfiit nukissiuutinillu nioqqutissiortut akornanni. Nunat avannarliit taanna ineriartortitsineq tapersorsorpaat BASREC-imi (Baltic Sea Region Energy Co-operation) aalajangersakkat iluanni.
- Annertuumik millisaarniarput drivhusgassinik taaneqartartut kaaviaartinneqarnerannut ukioq 2020 tikillugu Østersø-p eqqaaniitut nunat siuttuullutik immikkoortortaqaqarfiussallutik. Suliaq taanna peqatigiilluni suleqatigiinnikkut aalajangersagaareernikuuvoq isumaqatigiisutikkut (Testing Ground Agreement inom ramen for Kyoto-mekanismen) aammattaq Testing Ground Facility pilersitaanikuuvoq tassaalluni siuarsaanermi ataatsimoorussami Østersø-p eqqaani pilersaarutip piviusunngornissaanut aningaasalersuiffik.
- Suleqatigiissutigissavaat politikkip tungaatigut ineriartortitsinissaq, aqutsinissami atortussat tungaatigut aamma teknologiip tungaatigut anguniarniarlugu annertunerusumik nukissiuutit atorluarneqarnissaat, ineriartortitsinissarluni brintit atorlugu gassiliornissaaq nukissiuutinut iluaqutaasussatut kiisalu annertunerusumik atoqqinneqarsinnaasut nukissiornermi atorineqartartut immikkoortortaqaqarfinni atorineqarnissaat.
- Annertuumik noqqaassutiginiarpaat CO_2 -mik aalajangersimasumik assigiimmik killigeq-qusanut piumasaqaatissanik pilersitsitsinissaq fossilinik aallaaveqartumik nukissiorfiit allallu aalajangersimasunik aniasoortitsisartut atortussaannik.
- Ingerlatiinnarniarpaat nukissiuutit pillugit Nunani Avannarlerni ilisimatusarnikkut suleqatigiineq ingerlanneqartorlu Nordisk

Energiforskning-imit. Nordisk Energiforskningip anguniagaraa ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu tunioraasinnaalluni ilisimatusarneq tunngavigalugu ilisimasassanik nukissiuutinik atui-nerup annikinnerpaamik aningaasartuutaalluni millisarnissaanut aamma nutaanik atoqqissinnaasunik nukissiuutissanik mingutsitsinikitsunik pilersitsilluni nukissiuutit tungaatigut teknologii atortoralugu.

- Suleqatigisatik amerlisinniarpaat nukissiuutit atoqqinneqarsinnaasut atugaanerat nukittorsarniarlugu nunarsuarmi tamarmi atorneqarneruleriartorniassamata aamma nukissiuutit atorluarneqarnerulerniassammata, aamma nunat naligiiaat suleqatigiinerat nukittorsarlugu, taakku pilersinneqartut nunarsuaq tamakkerlugu ataatsimeersuarnermi Johannesburgimi kingornalu nangeqqinneqartumi Bonnimi ataatsimeersuarnermi.

10.

Angallassisarnerit

Ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu anguniagaq unaavoq angallassisarnermi pissutsit patajaallisarnissaat. Angallassisarnermi pissutsit imaasapput inuit ataasiakkaat, suliffeqarfiit inuiaqatigiillu tunngavigisamikkut ataqatigiinnikkut, isumannaatsumik, peqqinnartumik, kinguaariillu akornanni assigiinngitsitsinnginnermik, pisariaqartitaannik naammasisaqarsinnaasut.

Aamma imminut akilersinnaasuusariaqarpoq, ingerlatinneqarlunilu eqqortumik sukkasuumillu, aamma neqeroorutigissallugit allat angalanermi periarfissat tapersersorlugulu akitigut unammillersinnaaneq aamma immikkoortorta qarfimmi ineriartortitsineq.

Aamma suleqataassaq igitassanik nungujartortanngitsunik mingutsitsisarnermik millisaanermi, atorlugilli atoqqinneqarsinnaasut periarfissat ima, taakku nutaan-ngortitseqqinnaanerata killissaa tikillugu. Angallassisarnermi aqqissuussat nutarteq-qissinnaanngitsut ima atussavaat nutaanik atoqqinneqarsinnaasunik ineriartortitsinermi periarfissaqalernerup tungaanut aamma millisarlugit akissaaajaatit nipiliortitsinerillu.

Nunat Avannarliit inui annertunerpaartaatigut siammarsimasorujussuupput pisiniartarfinnullu pingaarutilinnut ungasissorujussuullutik. Taamaammat Nunat Avannarliit pingaartit-torujussuuvaat ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu patajaatsumik angallassinermi aaqquisuussinissaq. Siunissami taamaammat anguniarniagassaavoq pilersitsinissaq suleqatigiisitsinerit uku akornani: aningaasaqarnikkut, inooqatigiinnikkut avatangiisinullu tunngasuni piumasaqaatitigut, angallas-sisarnermi pissutsinut tamarmik annertuumik attuisut.

Eqqortumik oqaraanni imaappoq, inuiaqatigiinni kikkut tamarmik pingaaruteqartut ungasinnerusoq isigalugu angallassisarnerup tungaatigut allanngor-saaniarnermi. Tamakku suliat tapersersorneqarpoq

aalajangersimasumik siumullu iseqartumik politikkimi. Politikkip tungaatigut aalajangikkat tamarmik ilusilersortariaqarput aningaasaqarneq, inooqatigiinnermi pissutsit, avatangiisinullu ungasinnerusumi kingunerluutaasartut eqqar-saatigeqqaarlugit.

Anguniakkanut tunngasunik iliuusissat 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- sulissutiginiarpaat suli pilersitsinissanik biileqarfunngitsut, innarluutillit meeqqallu angallarinnerulernissaat pitsanngorsaavi-giniarlugu. Taamaammat tassunga atatillugu pingaartorujussuuvoq siumut pilersaaru-

siussalluni assigiissaanermut tunngasunik angallassisarnerni atorlut naleqqussassallugit arnat angutillu angallanneqarnerup tungaatigut piumasarisaaat piviusunnigorniasammata. Taamattaq eqqarsaatigineqarpoq meeqqat mammineerlutik isumannaatsumik angallanneqarsinnaanngornissaat. Pissutsit inuppassuarnik angallassisarnernut tunngasut pitsanngorsaavigineqartariaqarput atuisut piumasarisannik tusaanerulerlutik. Pisuinnartut cykilertullunniit periarfissaat pitsanngorsaavigisariaqarpoq. Programmi taaguutilik Mobility Management (angallassisarnernik tunngasutilinnik suleqatigiiffik) tapersersortariaqarpoq ineriartortinneqarlunilu.

- Nassuerutigaaat ungasinnerusumi patajaatsunik angallassisarnerit ingerlaannassappata pisariaqartoq pitsanngorsaanaasaa angallannermi suliffiutillit tungaatigut aamma suleqatigiinnisaq angallannermi allanik suliffiutilinnik. Qimuttuitsut atorlugit angallassisarnerit nukittorsartariaqarput unammillernerulersinnaalerniasammata.
- Pilersaarutigaaat sanaartortarnerit aaqissuulluartaqartut eqqumaffiginiaarlugit siunissami pisariaqartinneqarsinnaasut patajaatsumik angallassisarnissami atorneqarsinnaasut eqqarsaatigalugit. Nutaanut sanaartugassanut aningaasaliitigani misilittaaqqaartariaqarpoq allatut ittunik assigisaannik aaqqiisoqarsinnaannginnersoq.
- Pilersaarutigaaat sanaartortarnerit aaqissuulluartaqartut eqqumaffiginiaarlugit siunissami pisariaqartinneqarsinnaasut patajaatsumik angallassisarnissami atorneqarsinnaasut eqqarsaatigalugit. Nutaanut sanaartugassanut aningaasaliitigani misilittaaqqaartariaqarpoq allatut ittunik assigisaannik aaqqiisoqarsinnaannginnersoq.
- Pilersaarutigaaat pisariaqartoq ineriartortissallugit isumannaannerusunik, avatangisut ajoqusiinnginnerusunik nukissiuutinillu atuinikinnerugaluarlutik kinguarsaataannigitsunik angallassisarnerni atortoqaleriartorneq ingerlatiinnarneqassasoq. Nunat Avannarliit suli pimoorullugu sulilluarlutik kaammattuisuulutillu sulinertik nunat assigiinngitsut akornanni peqatigiiffinni ingerlatiinnartariaqarpaat, pingaartumik EU-mi, ilaaffigissallugit teknikkip tungaatigut atorullu assigiinerulernissaannut tunngasut piumasarineqartut sukanganerulernissaat anguniarlugit. Tamatuma saniatigut Nunat Avannarliit ineriartortitsineq ingerlatiinnassavaat teknikkip tungaatigut nutaanik iliuutsinik niuerfusinnaasunik pilersitsinikkut assersuutigalugu aningaasaqarnikkut pitsaaqutit neqitarallugit, pisortaqaarfiit pisiortortillugit kiisalu paassistissanik iliuuseqarnikkut.
- Ingerlateqqinniarpaat ilungersuutitik silarsuaq tamakkerlugu isumaqatigiissutikkut anguniar-tariaqartoq umiarsuartigut angallassisarnerit pillugit isumannaajaanerniavatangiisillu pillugit piumasaqaatit sukannerulernissaat. Nunarsuaq tamakkerlugu suli isumaqatigiissuteqannginnerani Nunat Avannarliit ineriartortitsineq pillugu kaammattuisuusariaqarput nunasruujp ilaani tamaani ataatsimiittarnerni. Østersø-p motoorilinnut aqqisinersuini najoqqutassiaq ineriartortittariaqarpoq.
- Pilersaarutigaaat patajaatsumik angallassisarneq ingerlanneqassappat naatsorsuutigineqassaaq naapertuutumik sullerissumillu akilersuisitsinnissaq nunat assigiinngitsut akornanni naleqqissuusinnaasut angallannerup pisariaqartitsinera naapertorlugu. Ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu anguniagassaavoq akileraarutit akiitsuutillu angallassineq pillugu politikkikkut aalajangerneqartartut akerlerissavai inuiaqatigiinni aningaasartuutit annerit. Piffissaq qaninneq eqqarsaatigalugu allannortikkiartuarneqassapput akileraarutit akiitsuutillu iluaqutaasallutik patajaatsumik angallannermi atorlutut.
- Paasiniartariaqarpaat, angallassinermut tunngasuni (angallassinermi atorneqartut tamaasa eqqarsaatigalugit) piumasarineqartut qulaa-jarnissat nunat assigiinngitsut akornanni niuerner-mut tunngassusillit peqatigiiffiannut CO₂ pillugu 2008-miit, ilanngutissagaluarpat

- Ineriartortittariaqarpaat suleqatigiinneq nunat assigiinngitsut akornanni suleqatigiiffinni (pingaartumik EU-mi, ECMT-mi, OECD-mi, ECE-mi/WHO-mi, IMO-mi, ICAO-milu) siuarsarniarllugit Nunat Avannarliit suliami soqutigisaat angallassinermi atortut pillugit patajaallisaaneq aamma angallassineq pillugu politikkitimi avatangiisinut peqqinnissamullu tunngasut ilaatinneqarnissaat.
- Siuarsartariaqarpaat ilisimatusarneq aammalu pilersitsillutik ungasissoq isigalugu patajaatsumik angalassisarnissani atortussanik. Naleqqupporlu ilisimatusarnerup inernerit ataqatigiissaarneqarpata EU-mi ilisimatusarnermi killigeqqusatut suliniutinut.

11.

Nunaateqarneq

Nungusaataanngitsumik naasorissaanermi ungasinnerusortaaq eqqarsaatigalugu anguniagassaq tassa nioqqutissiorsinnaanissaq, peqqinnartunik, isumannaatsunik, allanillu nioqqutissanik annertuumik pitsaassusilinnik, isumalluutitut ajoqusiinngitsunik imaluunniit pinngortitap pissusianik ajoqusiinngitsunik.

Inuussutissarsiutigalugu naasorissaaneq tapertaaqataassaaq suliaralugit atavar-tillugillu ineritittakkat uummarissarlugulu nunaannarmi inooqatigiinneq, pissutsilluun-niit allanngussagaluarpata.

Inuussutissarsiutigalugu naasorissaaneq killiliisuussaaq sunngiffimmi qasuersaar-nernut paaralugillu illersorlugit pinngortitat uumassullit assigiinngiiaarnerat, nunap isikkua, siuaasanillu suliaasimasut (soorlu inussuliat). Nunat Avannarliit kissaatigaat inuussutissarsiutigalugu naasorissanermi nioqqutissiornermi siulersortaausullutik ungasinnerusooq isigalugu peqqinnartunik isumannaatsunik inuussutissiortoqarnias-sammat, uumasuutit atugarissaartinneqarnissaat, aamma avatangiisinik pinngorti-tamillu illersuinissaq.

Inuutissutissarsiutigalugu naasorissaasuuneq avatangiisinut pitsaasunik pitsaanngitsunillu sunniuteqartitsisarpoq. Nunap pissusia ilusi-lersortarpaa atavartillugillu siuaasat pilersis-simassaat avatangiisinut inuiattullu kingornus-sarsianut pingaaruteqarluartut. Naasorissaanermi avatangiisit pinngortitami pissuseqatigiinnerat pingaaruteqartuuvoq uumasut nerisassaqarniar-nerannut naasullu assigiinngitsut naasinnaane-rannut.

Anguniarniakkat pingaarnersaasa ilagaat nungusaataanngitsumik inuussutissarsiutigalugu naasorissaasoqarnissaa anguniarneqassasoq, pilersissallugit avatangiisinut eriaginninnerusumik naasorissaasuunermi ingerlasseriaatsit, aamma iluaqutaalluurtussat ataatsikkullu qulakkeerlugit inooqatigiinnermi aningaasarsiornermilu patajaa-

tsuunissaat naak Nunani Avannarlerni avatangiisit silallu pissusii assigiinngiiaaraluaqisut.

Nunat Avannarliit kujataata ilaani inuussutis-sarsiutigalugu naasorissaasuunissamut periarfissat Europami pitsaanerpaat ilagaat. Taakkunani inuus-sutissarsiutigalugu naasorissaanermi nioqqutis-siorneq iluaqutigineqarluartumik ingerlanneqarpoq ilaatigut naasorissaanermut atortartut atorneqar-lutik aamma naasupiluujaanermi atortartut atorne-qartarput ingerlaqqissinaasulli nunap iluata ermata qummut killinganut nunallu iluata ermanut, aam-malu suli ingerlaqqissinnaasut kuunnut, tatsinut immamullu. Aamma pinngortitami uumassusillit assigiinngiiaarnerannut sunniipilussinnaapput. Nunalli Avannarliit immikkoortortaqaarfinni avan-narlerpaani ajornakusoorpoq aningaasarsiutitut inuussutissarsiutigalugu naasorissaasutut nioq-

qutissiorsinnaaneq. Nunat Avannarliit sulissutigini- arpaat inuussutissarsiuṭigalugu naasorissaasuusinnaanerup nunarsuup ilaani tamaani ingerlanneqaannarnissaa.

Eqqumaffigiṇiarlugu taanna ineriartortitsineq pingaaruteqassaaq pimoorussamik naleqqussasallugu ataṭatigiisaarinissaaq avinngarusimasuni nunaqarfinnut politikki immikkoortotaqarfinni taakkunani pissutsit inuussutissarsiuṭigalugu naasorissaasuunermi allanngoriartornerat ilutigalugu aamma tunisassiornermik tunngaveqartumik nioqṭutissiorneq kiffartuussisarnernillu suliaqarneq aamma nunap ilaata tamatuma peqqumaataanik tamanik atorluaasut. Pingaar-tuuvooq siammasissumik inuussutissarsiuṭigalugu naasorissaasuunermik assigiṇngitsumik periaasillit atatiṇnassallugit.

Malittarisassat piumasarineqartullu Nunani Avannarlerni inuutissarsiuṭigarlugu naasorissaasuunermi nioqṭutissiorneq pillugu amerlanertigut aalajangersarneqartarput nunat assigiṇngitsut akornanni isumaqatigiṇniarnikkut aamma isumaqatigiissutitigut – EU-mi aamma silarsuaq tamakkerlugu pilersaarusiornerni, assersuutigalugu WTO-mi. Taamaattumik Nunat Avannarliit sunneeqataasarput nunat assigiṇngitsut akornanni isumaqatigiṇniarnerni, malittarisassat isumaqatigiissutaasussallu eqqartorneqartillugit.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-mimiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Sunniuteqarnertik nukittorsarniarpaat nunat assigiṇngitsut akornanni isumaqateqarniarnerni aamma malittarisassatigut isumaqatigiṇniarnernilu, taamaallilluni Nunat Avannarliit ataatsimoorlutik isiginnittarnerat nungusaataangitsumik inuussutissarsiortigalugu naasorissaanikkut nioqṭutissiorneq pillugu sunniuteqarsinnaanerat isumaqatigiissutini malittarisassianilu nunat assigiṇngitsut akornanni malunnaateqalerniassammat.

- Suleqatigiṇneq, ilisimatusarnikkut inuussutissarsiuṭigalugu naasorissaasuunermi nioqṭutissiornermi patajaatsunik periaasissanik pilersitsiarniarni suleqatigiṇnissaaq, nukittorsarniarpaat. Suleqatigiṇnissaaq ilisimatusarnerup tungaatigut annertunerusumillu ilinniagaqarnikkut inuussutissarsiuṭigalugu naasorissaasuunerp tungaatigut aammalu eqqarsaatigalugit avatangiisinut tunngassusillit ineriartortinneqassapput, iliutsit erseqqinnerulerniasammata taamaallillunilu anguneqassaaq pitsaanerusumik aamma peqataatitsinikkut aalajangersimasut avatangiisinut pitsaaqutissat inuussutissarsiuṭigalugu naasorissaasuuneq naleqarnerulersinniarlugu.
- Suliartik ingerlatiṇnarniarpaat patajaatsumik nioqṭutissiorṇissaaq inuussutissarsiuṭigalugu naasorissaaneq sulii piorsaqṇinniarlugu. Tassunga ilaatinneqassaaq avatangiisit peqṇinnissarlugu eqqarsaatigalugit sullinernut toqoraatinik atuisarnernik millisaanissat, millisaanissanut killigeqqusat Nordsø-deklaration-imi killissatut nalunaarutigineqarsimasut HELCOM-mimi, OSPAR-milu killissatut nalunaarutigineqarsimasut, EU-milu imeq pillugu killissatut inassutaani aamma suliaralugit isumannaatsumik igitassat akoorutissaligaanngitsut nunaateqarfinni atorluarneqarnissaat.
- Annertunerusumik nutaanik eqqarsarnerit pingaartinneqassapput siunertaalluni atugarisatigut pitsaassutsip nukittorsarnisarneqarnissaa. Allanngorsaanerit niuernerup, ilisimasat, teknologiip, aamma politikkip inuussutissarsiuṭigalugu naasorissaanerup tungaatigut pisariaqartilersimavaat allanngorsaanerit uninneq ajortut aamma inuussutissarsiuṭigalugu naasorissaasuunikkut. Pissanganarnerpaatut anguniarniakkani taasariaqarput Nunat Avannarliit avannaarpiaanniitut, silammi pissusiasa allaanerunerata inuussutissanik nioqṭutissiorṇiarnermut periarfissat ajornaku-soornerulersippai.

- Ataatsimoorussamik siuarsaaffiginiarpaat akoorutissalersuinani inuussutissarsiutigalugu naasorissaasuuneq (tassa naasorissaatinik nungusaatinillu atuinani nunaatinik naatisarneq) aamma ingerlatiinnarniarlugu Nunat Avannarliit iliuusereriigaat annertunerusumik akoorutissalersuinani naasorissaanermik pissuseqaleriartornissaq siunertatut pingaartillugit nioqutissiornermi atugaasartut tamaasa inuussutissanut pingaarutillit eqqarsaatigalugit suliaaqaarneranniit pisiassanngornissaata tungaannut.
- Nunat Avannarliit tapersersuiniarput inuussutissarsiutigalugu naasorissaaffinni nunaatit assigiinngisitaartunik isikkoqarneranni pisuussutaasunut avatangiisinut oqaluttuarisaanermilu pingaaruteqartut assigiimmik aamma allanngortinneqannginnissaat siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu inuiaqatigiinni pisuussutaaniasammata. Nunap isikkuinik piorsakkanik suliaqarneq Nunani Avannarlerni qaninnerusumik ataatsimuulertinneqassaaq ataqatigiis-saarinnermut Europami nunap isikkui pillugit isumagiissummut (Den europæiske landskabskonvention).
- Sakkortunerusumik eqqaasitsissutigissavaat ilannguffigalugillu inuussutissarsiutigalugu naasorissaasuunerup arlalippassuartigut sammisaqarnerata pingaassusia, tamanut pingaaruteqartunik suliaqarnera ilanngullugu.
- Uumasuutit nappaateqannginnissaat isuman-naajaaffiginiarpaat, peqqissuunissaat inigis-saartinnissaat aamma ileqqorissaartumik pissuseqarfiginissaat, taamaaliornikkut Nunat Avannarliit sapinngisamik nunat assigiinngitsut akornanni siuarsimanerpaaniassammata.
- Pingaarutilimmik sunniuteqarniarput nunat assigiinngitsut akornanni pilersitsiniarnerni, peqqinnissamut avatangiisinullu navianaa-tilinnik gen-it (pinngoqqaatit) atortoralugit uumassusillit pillugit periaasiussusanik, mianersortumik periaaseqarnissaq tunngavi-galugu.
- Ineriartortinniarpaat suliamut tunngasunut tamanut paasissutissat inuussutissarsiutigalugu tuttuuteqartarneq pillugu politikkip tunngaatigut anguniarlugu, Nunat Avannarliit akornanni suleqatigiittoqarnissaa aammalu taamak inuussutissarsiorneq pillugu patajaallisaamis-samut aaqqissuussillultik. Pingaarluinnarpoq suleqatigiinneq Saamit pilersereersimassaat Nunani Avannarlerni ingerlateqqiinnarne-qassasoq.

12.

Orpippassuaateqarnermik ingerlassineq

Anguniagaavoq nungusaataanngitsumik orpippassualerinissaq, orpippassuit orpippassuaqarfillu atorineqassasut ingerlanneqarlutillu orpippassuit ullutsinni siunissamilu periarfissaqartissallugit pinngortitap pissuseqatigiinneranut, aningaasaqarnermut inuiaqatigiinnullu iluaqutaasumik. Orpippassualerineq inuussutissarsiutaassaaq unammillerluarsinnaasoq isumannaatsumillu isertitaqarsinnaalluni suliffissaqartitsinnaallunilu aamma orpippassuarniit nioqqutissiat pitsaanerpaat tunniusinnaassallugit.

Orpippassualerinerup saniatigut qulakkiissavaa paaralugillu peqqinnartut uummaarissullu orpippassuaqarfinnit peqqumaatit aamma qulakkeerlugu pinngortitat uumassusillit assigiinngiiaarnerat allallu pinngortitamut pingaarutillit. Orpippassuit aamma atorineqassapput sunngiffimmi qasuersaarfittut silaannarmiitarfittullu.

Nunani Avannarlerni annertoorujussuarmik orpippassuaqarfeqarpoq aamma Nunanut avannarlernut inuussutissarsiutigalugu orpippassualerineq annertuumik inuussutissarsiutitut pingaaruteqarpoq, nunalli avannarliit ataasiakkaat akornanni annertuumik assigiinngissuseqarpoq. Orpippassuit peqqissarfissatut, aneerasaarfissatut inuiaqatigiillu atugarissaartinneqarnissannut pingaarutilerujussuupput. Aamma inuussutissarsiutigalugu orpippassualerinerup avatangiisinut tunngassusillit soqutigai. Inuussutissarsiutigalugu orpippassualerinerup nakkutigisarai pinngortitat uumassusillit assigiinngiiaarnerat, ikiuutaallunilu nunap iluata ermata illersorneqarneranut, pina-veersaartillugulu pinngortitap neriuinissaralua (erosion) CO₂ napertorlugu. Avatangiisinik soqutigininneq annertoorujussuarmik inuussutissarsiutigalugu orpippassualerinermi ummammillernisamat nalerassatut pingaaruteqassaaq. Anguniarniakkat kingunerissavaat avatangiisinut pinngortitammullu ajoqusiinnaanngitsunik pitsaalluar-

tunik ingerlassisarnissat ineriartortissallugit, aamma ataatsikkut aningaasarsiornermut inooqatigiinneermullu tunngassusilinnut patajaallisaataasussat.

Ukiut kingulliunerusut Nunani Avannarlerni inuussutissarsiutigalugu orpippassualerinermi killissatut piumasarineqartut annertunerujartortumik aalajangerneqartarput nunat assigiinngitsut akornanni isumaqatigiinniarnertigut aamma sulissutiginninnertigut. FN-ip iluani massakkut atajuartumik orpippassuit pillugit oqalliffiusartoqarpoq politikkikkut qallasissumik inississimasumik, ingerlatiinnarneqassanersorlu 2005-imi aalajangerneqartussaavoq Rio-mi ataatsimeersuarnerup kingunerisaanik suliarinneqqinnermi aamma suliassat orpippassuarnut tunngasut suliarineqartarput pinngortimi uumassusillit assigiinngiiaarnerannut tunngasut pillugit isumaqatigiisummi. Nunat assigiinngitsut akornanni isumaqatigiissutaasimasut piviusunngortinneqarniassammata nungusaataanngitsumik inuus-

sutissarsiutigalugu orpippassualerinerimi ineriartortitsinissaq anguniarlugu Europami pilersinneqarsimavoq ataatsimoorussamik Europami orpippassuarnut tunngassusillit politikikkut sunniiniarneq taagorneqartoq »Ministerkonferenserne for beskyttelse af Europas skove« (Europami orpippassuit illersorneqarnissaat pillugit ministerit ataatsimeeqatigiittarneri). EU-mi ataatsimoorussamik inuussutissarsiutigalugu orpippassualerinerimi qanoq iliuuseqartarnissaq suliarereer-nikuuvaat.

Nunat Avannarliit orpippassuarnut tunngassusillit politikikkut pimoorullugit ingerlappaat. Orpippassuit tungaatigut politikki aamma malit-tarisassat ukioq kingulleq nutartigaapput. Najoq-qutaq unaasoq tassa, nungusaataanngitsumik orpippassuarnik atorluaanissaq aamma orpippas-suit assigiinngitsorpassuarnut inuiaqatigiinni atorneqartarnerat. Nunat Avannarliit pingaar-tilluinnarpaat aalajangiisarnerni inuiaqatigiit akuutinneqartarnissaat. Nunani Avannarlerni orpippassuaqarfiit annertoorujussuit ingerlan-neqarput allagartamik avatangiisit illersorne-qarnissaannut uppersaateqarluni inuussutis-sarsiutigalugu orpippassualerinerimik inger-lassinerimi aamma avatangiisit illersorneqarnis-saannik uppersaammik allagartartallinnik qisunnik nioqqutissiat annertunerusumik piumaneqaleriartorput.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Europami nunallu assigiinngitsut akornanni orpippassuit pillugit suliniutitik nukittor-sarniarpaat, taamaaliornikkut Nunat Avannarliit nungusaataanngitsumik inuussutissarsiutigalugu orpippassuarnik suliaqarluni ingerlassisarnis-sanik takorluugaat, nunat assigiinngitsut akornanni isumaqatigiissutigisartagaanni ilaatinneqartalerniassammata.
- Isumaqarput Nunat Avannarliit akornanni aaqqissuulluakkamik suleqatigiinnissap tunngavigissagai ataatsimoorussamik Nunat

Avannarliit pilersaarusiussasut naalagaaffiit aamma nunat assigiinngitsut akornanni anguniarniakkat maleruagassallu tunnga-vigalugit, nungusaataanngitsumik inuussutissarsiutigalugu orpippassuarnik suliaqar-luni ingerlatitsinissami.

- Isumaqarput Nunani Avannarlerni orpippassuit pillugit ilisimatusarneq ingerlatiinnarneqassa-soq, siunertaqartumik aaqqissuulluakkamillu. Nunat Avannarliit siunissami arajutsisimania-nngilaat nungusaataanngitsumik inuussutis-sarsiutigalugu orpippassualerinerimik suliaqarneq.
- Ineriartortiinnarniarpaat pinngortitamut avatangiisinullu pitsaalisataallutik inger-latseriaatsit inuussutissarsiutigalugu orpippas-suarnik suliaqartarnermi. Suliniutissat aaqqis-suuneqassapput Nunat Avannarliit akornanni. Anguniagassat assigissavaat orpippassuit pillugit Europami ataatsimoorussamik suleqatigiinnermi anguniarniakkat.
- Tapersersueqataaniarput Nunani Avannarlerni qinigassaqarnissaq arlallinnik aamma suliaqar-nermi naammattut assigiinngitsunik orpippas-suaqarfiit aassigiingiaarnerata nungutsaa-liornissaannut. Pingaaruteqarpoq tapersissus-sallugit avatangiisinut ajoqutaanngitsut nioqqu-tissiat orpippassualerinermeersut, soorlu piu-masaralugit takussutissaqartarnissaanik qisunnik pilersuisarneq inatsisit naapertorneraat aamma nungusaataanngitsumik pinngoqqaarfiat. Qisunnik nioqqutissiat atortut allat taarsersin-naavaat aamma nutaanik qisuk atorlugu nioqqu-tissiorneq ineriartortinneqarsinnaavoq. Qisunnik pitsanngorsaaneq aamma sulit ineriartortinne-qassaaq. Ilisimatusarneq paasissutissanullu atortussat sakkugineqassapput.
- Nukittorsarniarpaat orpippassuit inooqatigiin-nermi inuiaqatigiinnilu atorneqarnerat. Orpip-passuarnut annertunerusumik periarfissaqartitsi-neq pingaaruteqarpoq aneersuaatigaluni pissusi-liornernut. Saniatigullu inuiattut oqaluttuari-saaneq orpippassuillu qajassuunneqassapput, naasut uumasullu inuussutissaqarfimmassuk. Taamaaliornissaq pissaq, aneerasaarnermut

suleqatigiiffiit, orpippassuaatillillu suleqatigiiffiisa aamma pinngortitamik illersuuniaqatigiit suleqatigiiffiisa, suleqatiginerisigut. Suliniutissat ima ingerlanneqarsinnaapput, pikkorissartitsisarnikkut, atuartitsinikkut, piareersaatitut sammisaqarnikkut kiisallu ilisimatusarnermik annertusaanikkut.

- Ingerlatiinnarniarpaat ataatsimoorussamik Nunat Avannarliit suliniuteqarnissaat, pingaartillugu ilisimasat pioreersut tullerriarneqarnissaat, ilisimatusarneq aqqutigalugu nutaanik ilisimasassanik pilersitsinikkut ineriartortitsinikkullu, kiisalu kaammattuissallutik nioqqutissiassanik ineriartortitsinissanut, aqqutigalugu bioenergi pillugu suleqatigiinneq aallarteriigaq.

13.

Aalisarneq, piniarneq aamma aalisakkanik naasunillu uumatitsiviit igalaamerngit

Ukiut 20-vit qaninnerit ingerlanerini nunani avannarlerni aalisarnikkut politikkip ineriartortinneqarnissaani anguniagassani pingaarnerpaaq tassa una kisiat siunertaralugu: Immami uumassusillit peqqumaatit ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu nungusaataanngitsumik atorluarneqarnissaat pinngortitap kaaviaartitsinerani suliaqarnerup iluani pinngortitalu uumassusillit assigiinngiaarnerat pillugu isumaqatigiissut tunngaviulluni, taassanimi isumaqatigiisummi piumasarineqarpoq pinngortitat uumassusillit assigiinngiaat illersorneqassasut nungusaataanngitsumillu taakku taakkualuunniit ilaat atorineqartarssasut.

Immarmiut uumassusillit peqqumaatit pisuus-sutaapput Nunallu Avannarliit ataatsimoortumik akisussaafeqarfigaat. Aalisakkat aalisarnerlu pissutaaqataasimapput inuiaqatigiinik tunngaviliisoqarsimanerani Nunat Avannarliit sineriaanni tamani kitaani Altantikup avannaaniit avannaanilu arktiskip ilaanniit kiisalu kangianiit Østersø-mi. Nunani Avannarlerni naalagaaffinnut arlalinnut inuiaqatigiiaanullu imarmiut uumassusillit peqqumaatit inuuniarnermut tunngaviuvipput.

Immami uumassusillit peqqumaatit atorluarniaraanni, aalisagaagaluarpata, piniarnerluunniit imarmiunik uumasunik miluumasunik timmiarniarniarniit imaluunniit igalaaminerniititsisarneq imarmiunit tunngaveqassaaq ataatsimik isiginninermik tunngavilimmik ilisimatusarneq tunngavigalugu ilisimasat, mianersortumik pissuseqarluni aalajangiisarniit aammalu immat pissusiisa eqqarsaatigineqarnissaat taassuma iluani eqqarsaatigineqarlutik inooqatigiinnermut aningaasaqarnermullu nerisassat tunngaaticut piumasarisat.

Anguniakkat qanorlu ilionnissat 2005-mimiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- siuttuusariaqarput minnerunngitsumik EU-mik suleqateqarnermi aammalu nunat assigiinngitsut akornanni oqalliffiusartuni nammassiniarlugit ersersarniarlugillu tunngaviatigut pinngortitamit peqqumaatit naammattusarneqarpata tunnius-sinnaanerannut sanilliullugu pitsaasumik kinguneqarsinnasoq. Tassunga atatillugu pisariagartinneqassaaq immikkoortortaqarfiit suleqatigiinnerat pitsanngorsassallugu assigalugu Johannesburg-imi siunniunneqarsimasoo anguniagassatut, qulakkiissallugulu siunissami pitsaanerusumik ataatsimut aqqissuussisarnissaq eqqarsaatigalugu naammassineqarniasammat ataqatigiissaakkamik, pinngortitap pissusiinik tunngaveqartumik immami peqqumaatit pillugit ingerlatsisoqalerniassammat. Taamaaliorniarni minnerpaamik pisariagarpooq nunat ataatsimut aqqissuussisarnertik naligiimmik naalagaaffikkaartumik pitsanngorsassagaat.

- aguniarniarpaat atuartitaanikkut ilinniartitaa-nikkullu qulakkiissallugu pitsaanerpaarpaamik atorluaasoqarnissaa peqqumaatinik tamanik pisarineqartartunik, ilaatigut aamma saniatigut pisarisoortakkanik, perlukunik allanillu ullumik-kut immamut igiinnarneqartaraluartunik. Taak-kullu saniatigut pilersikkiartuaassallugit nioqqu-tissiarineqarsinnaasut perlukut atorluarnerisigut, nioqqutissat assigiinngitsut allat niuernermi atorneqarsinnaanngitsut, kiisallu ugartussallugit periarfissat nutaat nioqqutissiat naleqarneruler-nissaanut annertusaataasinnaasut.
- Isumaqarput atuartitaanerup ilisimatusarnerullu aningaasarsiornermut inooqtigiinnermullu tungassusillit tungaasigut aammalu aqutseri-aatsit immamit uumassusillit peqqumaatigisat atorluarneqarnissaasa patajaallisarneqarnis-saanut ataqtigiissuteqarnerisa pitsanngorsaaf-figineqarnissaat.
- Tapersersorpaat ilisimatusarneq periarfissuiisoq tunngavissanik ilisimatusarnikkut aammalu oqimaatigiiimmik pisiniartartunut inuussu-tissat tungaatigut siunnersuuteqartartoq sam-misaqartorlu pisiniartartut peqqinnissaannut iluaqutaasinnaasunik, aammalu immamiit inuussutissatigut pinngortitamut mingutsitsi-ssutaasinnaasunik peqqinnissamullu ulorianaa-teqarsinnaasunik imaqarlutik siunnersuu-taasartut.
- Isumaqarput annertuumik pisariaqartinneqartoq immikkoortortani suliallit atuartitaanermi ilisimatusarnermillu isumaginnittoqarfinnik suleqateqartinnerulernissaat, anguniarniarlugu ataatsimut aaqqissuunniarlugit ilinniartitaa-nikkut qaffasissutsit naapertorlugut pisinnaasa-qarfiusut tamaasa eqqarsaatigallugit, immikkoor-tortaqarfinnullu siunissami nungusaataanngits-umik ineriartortitsinissamut umammillersinnaa-nissamulu periarfissaasut naleqquttut nunat avannarliit akornanni ataatsimut aaqqissuu-niarlugit.
- isumaqarput pisorta qarfiit inuutissarsiortullu akornanni oqaloqatigiinneq pimoorullugulu suleqatigiinneq pisariaqartut aallarnisaani-arnissani pitsaasunik pitsaalisaaqutissanik nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut siuarsaaqataasinnaasunik, immami uumassusillit peqqumaatit tunngavigallugit. Taamak suleqatigii-nissaaq nukittorsarneqassaaq pitsanngorsarlunilu.
- nunani avannarlerni peqatigiiffiit aalisarnerup tungaatigut isumagisallit kaammattuiffigine-qarput soqutiginnillutik iliuusissanik qinersiner-mi suut pingaartinneqassanersut suleqatigiinermi pisorta qarfinnik ilisimatusarnermillu sulianit ilusilersornerani suleqataaqullugit.
- namminersorlutik inuutissarsiortillit qanimut suleqatigineqartarnerini aalisariutit ikummatis-sanik atuallaarnerisa millisarneqarnissaannik perlukunillu eqqaaginnartarnerat pillugit erseq-qissaatigisarniarpaat.
- sulit tapersersorpaat piniariaatsinik pitsanngor-saanissat pinngortitamut avatangiisinullu ajortumik kinguneqartitsisartunik millisaa-qataasinnaasunik ilaatigut killilersorlugit piniutit immap naqqanut kiliutaallutik atorneqartartut immallu naqqanut pinngortitallu uumassusillit assigiinngiiaarnerannut sunniipilutsitsisartut. Tassunga ilaavoq aalisarnermik suliaqartut suliffigisaasa tunngaasigut pissutsit isumannaa-jaavigissallugit.
- Sulissutiginiarpaat nunat assigiinngitsut akor-nanni imarmiut miluumasut pillugit nungusaa-taanngitsumik ingerlatarineqarnerat atituumik akuersaarneqalernissaat. Pisariaqarpoq (IWC) nunat assigiinngitsut akornanni arfanniarnermut ataatsimiitsitaliaq suleqatigiiffittut sulileqqiler-sissallugu, ilisimatusarneq nakkutilliinerillu atatiinnarneqarniassammata.
- Ineriartortinniarpaat teknologiit, avatangiisit naleqarnerulernissaasa iluaqutigisinaasaannik kisiannili erngup pitsaassusissaanut umammi-llersinnaassuseqartut kiisalu pilersitsinikkut peqqinnartumik suliffinni pissutsit isuman-naajarlugit qularnaveeqqutissanik, ilisimatusar-figineqarnissaat.

- Tapersorsorpaat piginnaatitaaffiit annertusaaffigineqarnissaat, pineqartut tamaasa eqqarsaatigalugit, immat periassaannut tunngassusillit tungaasigut, aalisakkat imarmiullu atugarissaarnissaannut, peqqinnissuunissaannullu

minnerunngitsumillu aalisakkat perlukuinik igitsiinnartarnernut iluuseqaataasartut avatangiisinullu sunniivigeqatigiittarnerinut tunngaassulinnut, apeqqtinnut.

14.

Nunanik qanittunik (eqqaamiunik) suleqateqarnissaq

Nunanut avannarlernut anguniagassaq pingaarneq eqqaamiumik iliuuserissassaannut tapersersuiqatallutik ungasissoq eqqarsaatigallugu aningaasaqarnerup ineriartortinneqarnissaani, tassami avatangiisinik eriaginninnissaq avatangiisillu pillugit piumasarineqartut nalinginnaasumillu økoligi pillugu ilisimasat eqqarsaatigineqassammata. Tassungalugu atatillugu peqatassallutik social-ikkut peqqinnissallu tungaatigut assigiinngissutit millisarnissaanni, kiisalu nungusaataanngitsumik ineriartortitsineq pillugu immikkooortortaqaqfinni tamani ataqatigiissaarinnissaq tapersersussallugu.

Nunat avannarliit tapersersuiqataaniarput pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerisa illersorneqarnissaannik, avatangiisit pitsaassusaasa allanngortinneqannginnissaannik, mingutsitsinerit millisarnissaannik isumannaajarlugulu nungusaataanngitsumik peqqumaatinik atorluannissaq. Nunat avannarliit tapersersorniarpaa ammasuunissaq, demokrati, inuiaqatigiit akuutinneqarnissaat aammalu assigiissunik inatsisiliortarnissaq kiisalu najugarqaqfinni pisortaqaqfiit sullissilluartuunissaat. Nunat avannarliit tapersersuiqataaniarput nungusaataanngitsumik ineriartortitsinnissaq pillugu atuartsissutigineqartarnissaa, tapersersorlugu avatangiisinut pitsaqaqtaasussat teknologip tungaatigut avatangiisinullu iluaqutissaalluutut kiisalu pitsanngorsassallugit avatangiisit pillugit teknologiip tungaatigut ilisimasat.

Nunat avannarliit nungusaataanngitsumik ineriartortitsinnissaq pillugu arktiski pillugu suleqatigiineq siuarsarniarpaat sikumik, immamik, imermik silaannarmillu mingutsitsisarnerit nunani eqqaamiuni millisarneqarniassammata aammalu silaannarmik Arktis-ip tungaanut mingutsitsisarnerit ataavartut millisarneqarniassammata aammalu sulissuteqarlutik qanoq iliornissamik periusissanut nungusaataanngitsumik immami avatangiisit tungaatigut aammalu illersorneqarsinnaasumik immami pissamaatit atorluarneqarnissaat pillugit atlantikut avannaata imaani.

Nunat avannarliit alapernaarsorniarpaa mil-lisarlugillu sunniutit silap pissusiisa allanngoriartornerata ozon-eqarneratalu allanngoriartornerata sunniutigisinnaasai avannaani suliaralugulu atomip qeqqanut tunngassusillit isumannaajaaffigineqarnissaat aammalu atomip qeqqanut tunngasunik atornikunik suliaqartarneq isumannaajaaffigissallugu.

Nordisk ministerrådip sulisuleqatigiineq ineriartortinniarpaat siullerpaamik naalagaaffinnik baltisk-inik taaneqartartunik, Ruslandip avannaata kitaanik, Arktiskimillu. Suleqatigiineq naleqqus-

sartariaqassaaq immikkoortortaqrarfiit assigiinngiaarnerannut aammalu sukkulluuniit politikikkut naalakkersuisussat pingaarnertut pilersaarusiassaannut. EU-mi ilaasortat amerlisinneqarnerata takutissavaa sorliit EU-mi ilaasortartaat Rusland-ip avannaata kitaa suleqatigissaneraat.

Naalagaaffinnik baltisk-inik taaneqartartunik suleqateqarnissaq ingerlatinneqartussaasaaq naligiisumik. Atassuteqaatit pitsaasut pilersinneqareersut nunat avannarliit naalagaaffillu baltisk-inik taaneqartartut akornanni ataavartinneqasapput ineriartorteqqinneqarlutillu. Estlandimik, Lettlandimik, Litauenimillu suleqatigiinnermi anguniagaavoq annertunerusumik nunat avannarliit baltiskimilu taaneqartartut naalagaafeqarfiit suleqatigiinnerulernissaat politikikkut naalakkersullu qullersaatigoortumik (NB8) aammalu eqqarsaatigalugit ataatsimoorussanik pilersaarusiortarnissat atassuteqaatiliortarnissallu.

Ruslandip avannaata kitaata suleqatigiinnarnissaata iluaqutigissavaa nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut kaammattuisuussagami eqqarsaatigalugit aningaasagarnikkut, avatangiisinut tunngasut aammalu social-inut tunngassusillit tassani immikkoortortaqarfimmi.

Nunani avannarlerni avatangiisit pillugit suleqatigiinerup pingaartinnerpaavait annertuumik avatangiisinut tunngasut ajornartorsiutit qanigisani Arktisk-imilu qaangerniarnissaannut aningaasalersuutaasartussat. Pilersinneqarsimapput aningaasalersuiffissatut peqatigiiffiit, soorlu NEFCO (Nordiske Miljøfinansieringsselskab) (Nunani Avannarlerni Avatangiisit Pillugit Aningaasaliisarnermi Peqatigiiffik) pingaartumik avatangiisinut tunngasunik pilersaarutit tapersersorniarlugit. Allaat NIB-p (Nordiska Investeringsbanken) (Nunani Avannarlerni Aningaasaliinissamut Piginneqatigiiffiulluni Aningaaserivik) tullerijiarlugit suliffeqarfiutitik pilersissimavaat naalagaaffinnut eqqaamiunut avatangiisit pillugit apeqqutinut tunngasut suliatik, aallartillugit avatangiisit pillugit aningaasanik atorniartarfiit.

Suleqatigiinneq iluseqaleriartorpoq peqatigiiffittut. Nordiske Ministerråd-ip ilaaffigai EU-mi »Northern Dimension Partnership in Public Health and Social Well-being« Nordliga Dimensionens Partnerskap (Nunat avannarliit eqqarsaatigalugit suleqatigiiffik peqqinnissaq inooqatigiinnikullu atugaqarluarnissat pillugit) aammalu tamatuma saniatigut erseqqissarsimallugu assigiissuuttinnissap meeqqallu siunissaasa pingaartinneqarnissat. Patajaatsumik siunissaqarnissaq suliami ingerlatseqqinnermi pingaarutilittut inississimavoq naalagaaffimmu peqatigiiffittut siunertalior-nissami aallarneeqqaartumut.

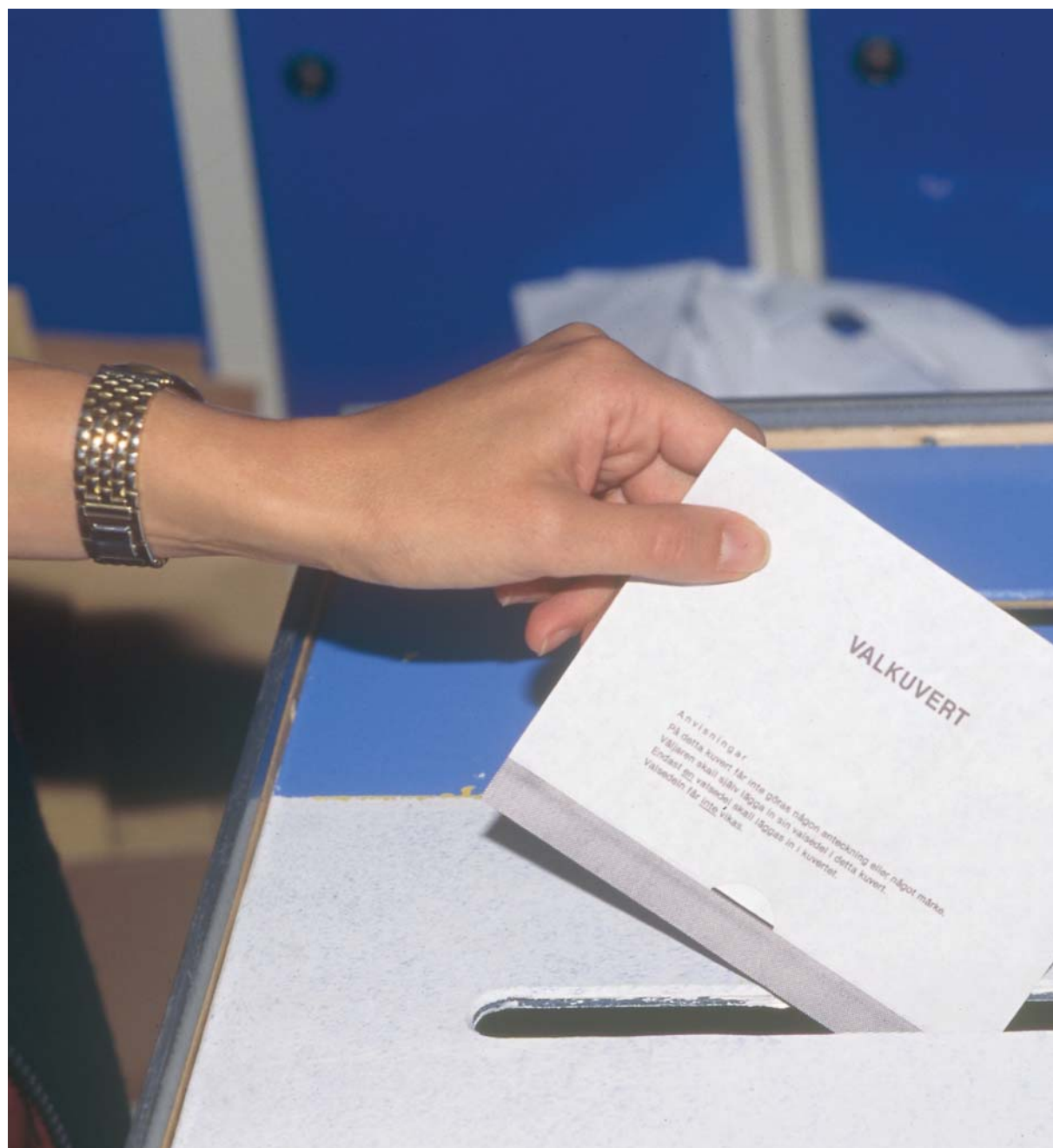
Nungusaataanngitsumik nioqqusinniornissat atuisuunissallu ineriartortinnissaasa pingaartinneqarnissat, naalagaaffinni eqqaamiuni, Nunani Avannarlernut anguniagassaasaaq pingaarutilik. Taanna anguniarlugu nunat avannarliit suleqatigiinneranni pisariaqarpoq politik-kip tungaatigut paaseqatigiineq aammalu naalagaaffiit eqqaamiut akuutittarnissat aalajangersimasunut pilersaarusanut sanaartugassanullu siunertarisamut naleqqusimappata.

Naalagaaffinni eqqaamiuni periarfissarpasuaqarpoq aningaasarsiornikkut alliertortitsiffiusinnaasutut taamaammallu niunernerminingaa-saliinissamullu aporfusinnaasut atorunnaarsittariaqarput. Nunat avannarliit suliniarnerat pissaaq siumut aalajangersimasumik siunertalimmik aammalu immikkoortortaqarfinnik tamanik ilaatitsisalluni suleqatigiinnermi soorlu Arktisk Råd-imik, Østersø-mi suleqatigiinnerit, Barentsråd-imik, EU-p: Nordlige Dimension-imik, HELCOM-imik kiisalu Baltic 21-mik, aatsaalli nunat avannarliitt ilaasortaasimappata.

Nunani Avannarlerni atlantikut avannaanniittut naalagaaffiit eqqaamiui arlalittigut aatumassutilitt nunat avannarliit siunertaralugu pilersaarutaanni nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut tunngatillugu – pingaartumik eqqarsaatigalugit pissuttit immap pissusiinut tunngassusillit immamillu pisinnaasat peqqumaatit.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-mimiit – 2008-mut

- *Arktis-imi* nunat avannarliit pilersitsissapput suleqatigiinissamik suliaasanillu agguataarinissamik immikkoortorta qarfiit sulinerini institutioninilu. Nunat avannarliit tapersersussavaat suliniutit nunat inoqqaavinik taaneqartartunut tunngassusillit, atugarissaarnissaq pillugu suliniutit ilanngullugit apeqqutit assigiissitsinissamut tunngasut aammalu nungusaataanngitsumik atorluannissaq pinngortitami pissarsiarineqarsinnaasunik peqqumaatinik kiisalu ineriartortillugu atuartitaaneq ilisimatusarnerlu issittoqarfinni (circumpolar). Nunat avannarliit suliamut peqataassapput aqqutigalugu pissutaasunik paasiniaallutik nalunaarsuillutillu nungusaataanngitsumik ineriartotitsinissaq pillugu kiisalu Arktisk Rådip sulinerani tapersersuisuullutik nungusaataanngitsumik ineriartotitsinissamut.
- *Barentsregion-imi* nunat avannarliit tapersersussavaat attaveqarfiit najugaqarfinni Agenda 21 aamma nunap inoqqaavisut taaneqartartut aammalu pimoorullugu suleqataallutik suleqatigiiffinni peqqinnissaq inooqtigiinnermullu tunngassusilinni apeqqutini. Nunat Avannarliit tapersersuisuussapput iliuuserisimat ataqatigiissaarneranni nalunaarutigisarlugillu uunga: »NEFCO/AMAP Hot Spot List« aammalu qanoq iliornermi pilersaarut una pillugu »Barents Region Cleaner Production Strategy« kiisalu sulissutigalugu aalajangersimasut pitsaaliisutissat piviusunngortinnissaat atomip qeqqanut tunngasut isumannaatsuunissaat pillugu.
- *Rusland-ip avannaata* kitaani nunat avannarliit tapersersuisapput ataqatigiisaarinermik EU:p qanoq iliornissami pilersaarusiaannut eqqarsaatigalugu: Nordlige Dimension, pilersitsillutik aningaasalersuinissamut sakkussanik pilersaarutitut annikitsunut annerulaanullu, kiisalu ineriartortitsineq nukittorsarlugu aammalu pilersikkiartuaarlugit pisortaqarfiit sullarissut aammalu akisussaffeqarfiit suleqatigiissillugit naggataagullu suliaralugu suleqatigiinissami malittarisassaq.
- *Østersøregion-imi* nunat avannarliit tapersersussavaat naalagaaffik aallarneeqqaartoq IMO:p tunngavissatut isummiussaa Østersø immikkoortortaatinneqarnissaa pissutigalugu isumaqartoqarmat nalussajasuararsuusooq sulissutigalugu immap pitsaanerulernissaa aammalu ujartorlugit nassaaralugillu iluaqtissat atorineqarsinnaasut allaffissornikkut, teknikkikkut allallu kigaaqutaasinnaasut nunat killingi qaangerlugit suleqatigiilluarnissami. Nunat avannarliit tapersersussavaat ineriartotitsinerit najugaqarfinni, immikkoortorta-qarfinni naalagaaffinnilu pisortaqarfiit nungusaataanngitsumik ineriartotitsinissaannik. Nunat avannarliit tapersersorniarpaat nuutsitsinissaq teknikkip ilisimasallu tungaasigut, ilaatigut nunani avannarlerni misilittakkat ataqatigiissaarinerup EU-mi inatsiliornerup tungaatigut aammalu naalagaaffeqarfiit baltiskinik taaneqartartut misilittagaannik, Rusland-imut.
- Nunat avannarliit tapersersussavaat pilersaarusiap piviusunngortinnissaa Østersøllu eqqaamiunut kajumissaarissallutik suleqatigiiffinnut pimoorullugu suleqataasunut nungusaataanngitsumik ineriartotitsinissaq pillugu, asser-suutigalugu HELCOM-mimut.

VALKUVERT

Användning
På detta kuvert får inte göras någon anteckning eller något märke.
Väljaren skall själv lägga in sin röstsedel i detta kuvert.
Endast ett valsedel skall läggas in i kuvertet.
Valsedeln får inte rivas.

15.

Inuiaqatigiinnik qanittuiniitunillu ilaatitaqartarnissaq Agenda 21

Nunat avannarliit kaammattuutigissavaat inuiaqatigiinni innuttaasut inuinnaat akuutinneqarnissaat tigujumanartunik paasissutissanik qularnaarinerimikkut aammalu inuiaqataasut ilaatinneqarnissaat piviusunngortitsiniarnermi politikkissamik pilersitsiniarnermi nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu. Nungusaa-taanngitumik ineriartortitsinissaq pillugu ataqatigiisaarinissaq immikkoortuni qanittuni pilersaarusiornerni suliaqarnerni sulii assut pingaaruteqarpoq immikkoorfimmi taper-sersussallugu piffimmi Agenda 21-mi suliffeqarfiit kommunini nukittorsarnissaat aam-mallu aqqissuusinissaat agendamik oqaasiliornermiit piviusunngortitsinnaanermut.

Qulakkeerniaraanni avatangiisit pillugit inuit isumaat qanoq avatangiisit tungaasigut ilisima-saqartigisut aammalu politikkikkut oqartussat pisortaqaqfiilu tungaatigut tatiginninneq atatiin-narniaraanni pingaartuuvoq qulakkiissallugu paasissutissat tungaatigut periarfissaqartitsinissaq avatangiisinut apeqqutitut tunngassusilinnik, inuiaqatigiit kikkut tamarmik avatangiisinut tunngassusillit aalajangiiffigineqarnissaanni aammalu pisortaqaqfiit aalajangigaannut naammagittaalliornissamut aalajangiiso-qassatillugu akuutinneqarnissaat. Taakku tunngavissatut isummiussat saqqummiunne-qarsimapput Århus-imi sisamassaannik ataatsimoorussamik europami avatangiisinut ministerit ataatsimiineranni 1998-mi.

Nunani avannarlerni najugaqarfinni allaffeqarfiit politikkikkullu aningaasaqarnikkullu takussaa-sorujussuupput. Nalinginnaagajuppoq suliaassanik alajangiisarnerni ikiorsiinikkut tapiissuteqartarneq, pisortaqaqfiit ammasuupput, aammalu kikkut tamarmik pilersaarussianut najugaqarfinnilu

annertunerusunik aallaniisoqalernerani akuutinne-qartarlutik.

Najugaqarfinni Agenda 21-mik suliaqarnissaq pillugu Nunani Avannarlerni atitoorujussuarmik sarqummiunneqarsimavoq, aammalu suliniute-qarfik annertoorujussuarmik innuttaasunit taper-sersorneqarluni. Najugaqarfinni Agenda 21-mik suliniuteqarniarnerit pingaartumik sakkuusi-mapput, politikerinik, piffinni pisortaqaqfinnik, namminersorlutik inuutissarsiorfinnik ingerlas-sisunik, inuiaqatigiit akornanni peqatigiiffinnik aammalu innuttaasunik nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu katersuutsitsisarnerni. Agenda 21-mik suliaqarnerup pingaartinne-qarnerata pilersissimavai aalajangersimasunik iliuuseqarniarnerni ilisimaneqareertariaqakkanik pisariaqartinneqakkanik ilinniartitaanerit pik-korsissaanerillu pilersinneqarsimammata kiisalu suleqataasut assigiinngitsut akornanni suliatigiif-filiornikkut nungusaataanngitsumik ineriartor-titsinissaq siunertaralugu.

Suli kommunini amerlanerusuni Agenda 21 ineriartortinniaaraanni pisariaqartinneqarpoq immikkoortortaqaaffikkaanik attaveqatigiiffissanik pilersitsinissaq, misilittakkanik paasisitsiniutissanillu paarlagiiaavissanik naalagaaffeqarfinni nunani avannarlerni taakualu eqqaamiuni naalagaaffiit akornanni.

Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu 2002-mi Johannesburgimi ataatsimeersuarnermi ersersippaa naalakkersuisut pimoorusisut nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut sulilluarnermikkullu Agenda 21 pilersillugu. Ataatsimeersuarnermi kommunit saqqummiuppaat oqariaasissaq Local Action 21, Lokal Agenda 21-miit ingerlariaqqinnertut.

Local Action 21-mi piumasarineqarpoq imaaliortoqassasoq

- agenda-miit iliuuseqarnissamut ingerlasoqassasoq pissutaaqataasinnaasut aalajangersimasut nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut kigaaqutaasinnaasut saqqummiusorlugit, soorlu piitsuuneq, naapertuilluannnginneq, akerleriinnngissuteqarnerit, inunnut najugaqarfiit peqqinnaasut imminullu tatiginninnginneq;
- akerlilersorlugu silarsuaq tamakkerlugu avatangiisinut periarfissaasut millisimanerat aammalu avatangiisinik mingutsitsisarnerit; aamma
- tikisillugit ivertillunilu atortussanik najugaqarfinni ingerlatsivinni nukingernerusumik piviusunngortitsinissanut qulakkiissutissanik, pimoorussamik nakkutilliineq kiisalu ingerlaavartumik pitsanngorsaanissat.

Anguniakkat iliuusissanillu pilersitsinerit 2005-mimiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Århus-imi isumaqatigiissutip piviusunngortinnissaata suliarineqarnera ukiumu 2005-mi naammassisimaneqareernissaa naatsorsuutigaat. Nunat Avannarliit aamma pilersaarutigaat

tapersersuuniarlutik naalagaaffinni eqqaamiuni nukingertumik piviusunngortinneqarnissaanik. Ingerlatiinnarlugu nunat avannarliit tapersersorlugu siunnersuutiginiarpaat Århusimi isumaqatigiissutip tunngavigisai piukkunnar-tortallit immikkoortortaqaqarfinnut allanut piukkunnaateqarsinnaassut naleqqussarneqarnissaat nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq eqqarsaatigalugu.

- kommunit kaammattorpai attaveqatigiiffissanik pilersitseqqullugit misilittakkatillu assersuutillu pitsaasut nungusaataanngitsumik ineriartortitsineq pillugu siaruaattillugit.
- Suli siuarsassallugu Agenda 21-mik – suliniaqatigiineq kommunini tamani qulakkeerlugillu ikaarsaariarnerit aalajangersimasunut ilior-nernut nungusaataanngitsumik ineriartortitsineri siuarsaataasussanik;
- peqataaffigissavaat suliffeqarfiit pisortaqaqarfiillu pitsaanerusumik suleqatigiissinneqarneqartarnissaat;
- nukittorsarniarpaat pisortaqaqarfiit inuiaqatigiillu akornanni suleqatigiiffillortarnissat;
- suliarfik ingerlatiinnarniarpaat nukittorsarniarlugu atituunngortinniarlugulu Agenda 21 naalagaaffinni eqqaamiuni taamaalilluni pingaartinneqarniassammat inoqatigiiginnerup tungaatigut ineriartortitsinissaq inuiaqatigiillu patajaallissarnissaannut; aamma
- periarfississavaat pitsaaqutissat naleqqussarnissat, nungusaataanngitsumik ineriartortitsineri naliliinissanut atortussanik pilersitsissallutik pisortaqaqarfiit suliaannut assersuussarnissami oqilisaataasussanik sakkussaannik, ilaagassaqqissunillu inuiaqatigiit paasisussutis-saqartillugit, kiisalu nungusaataanngitsumik ineriartortitsineq pillugu oqallinissanut eqeersaasuusallutik.
- sulissutiginiarpaat siuaasanit pilersinneqarsimasut aammalu siuaasat qanoq inuusimane-rannik aammalu qanoq pinngortitap pisuus-sutaanik atuisimanerannik ilisimasaqartitsisut paatsoorneqarsinnanngitsumik illersorneqartarnissaat.

- aamma Nordisk ministerråd-ip sulissutigaa pimoorussamik annertunerusumik inuaqatigiit suliamut akuutinneqartarnissaat Århusimi isumaqatigiisummi aalajangerneqarsimasunut naapertuutumik, aalajangerneqarsimavormi avatangiisinut tunngassusilinnik periarfissaa-

sinaasunik paasissutissanillu katersuinissaq siuaruaassuinissallu, aammattaaq pilersaarusiorninni, malittarisassiornerni, politikkikkullu avatangiisinut tunngasusillit pineqartillugit inuaqatigiit akuutinneqartarnissaat.

Piviusunngortinneqarnissaa suliareqqinneqarnissaalu

Nunani avannarlerni nungusaataanngitsumik ineriartotitsinissaq pillugu pilersaarusiornertup siunertaraa ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu anguniagassarlugu qanoq Nunani Avannarlerni ineriartortitsisoqassanersoq ukioq 2020 tikillugu nalunaarsorlugulu anguniagassat suut pilersaarusiallu Nunani Avannarlerni suliareqassanersut piffissami 2005-miit – 2008-p tungaanut. Patajaatsumik suleriaaseqarnissaaq tassa avatangiisinut mianersornissat nungusaataanngitsumillu ineriartortitsinerup ataqatigiissaarnissaat politikikkut immikkoortortaqaqfinni politikikkullu soqutigisaqarfinni tamani. Nunani Avannarlerni taakkulu akornanni suleqatigiinnermi annertuumik allanngoraanissaaq pisariaqassaaq. Pisariaqassaaq politikikkut aqutsilluarneq ingerlaavartumillu isumasioqatigiinnissaaq pisortaqaqfinni. Kiisalu pisariaqartinneqassaaq allanik suleqateqarniarnissaaq ilutigalugit Århus-imi isumaqatigiisutaasumi tunngaviusut.

Pilersaarutip piviusunngortinneqarnissaanut nunat avannarliit pingaarnermik akisussaaffeqarput. Pilersaarutip piviusunngortinneqarnissaanut aningaasartuutit pingaarnerusumik nunat ataasiakkaat naalakkersuisuisa naalagaaffik sinnerlugu akisussaaffigissavaat pilersaarusiarnik suliareqqinninneq tunngavigalugu. Nordisk Ministerråd-ip akisussaaffigaai, pilersaarusiap piviusunngortinneqarnissaani suliamut tunngasuteqanngitsut, nunalli akisussaaffiginngisaat, aningaasartuutit, pilersaarutip piviusunngortinneqarnissaani. Kiisalu Nordisk Ministerrådip aamma akisussaaffigai paasissutissiorneq, nalu-naarusiorneq, nalilersuineq aammalu pilersaarusiarnik/pilersaarusiarnu pillugulu misissuinerit.

Pilersaarusiap piviusunngortinneqassaaq suliareqqinneqarlunilu Nordisk Ministerrådimi naalakkersuisut quillersaasa, quillersat allat suleqatigineqartut, aalajangersimasunillu akisussaaffillit quillersat akornanni. Quillersat allat suleqatigineqartut pingaarnermik akisussaaffigaat Nordisk Ministerråd-ip pilersaarummik piviusunngortitsisinnaanera.

Aalajangersimasumik akisussaaffillit quillersat suleqatigiiffiata pingaarnermik akisussaaffigaai suliarsallugu pilersaarusiap piviusunngortinneqarnissaa suliareqqinneqarnissaalu akisussaaffeqarfimmi iluanni immikkoortortaqaqfinnik ataqatigiisaarinikkut nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamik pingaarnertut akisussaaffimminni anguniaqaralugu. Immikkoortortaqaqfiit assigiinngitsut Nordisk Ministerråd-ip ataaniit namminneq immikkoortortani pilersaarusiap naleqqussassavaat qanorlu ilionissamik pilersaarusiornertut piffissalersukkanik nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamik pilersaarusiornermi.

Pilersaarusiap misissoqqinneqassaaq 2008-mi naalakkersuisullu quillersaannut politikikkullu quillersaasunut namminersornerullutik oqartussusaqarfinni quillersanut suleqataasunullu allanut quillersanut saqqummiunneqarluni. Pilersaarusiap misissoqqittinnagu, naammasisimasat misilittakallu piviusunngortinneraniit nalilersorneqasapput pilersaarusiornertup piffissarititaanut allanut.

Pilersaarusiap allaqqitassiaq ataaseq nunani avannarlerni naalagaaffimmut attaveqaratik suleqatigiinnut (NGO-mik taaneqartartunut) nassiuksorneqarnikuuvooq oqaaseqaateqarsin-

naaniassammata. Pissanganartuussaaq piviusunngortitsiniarnermi sulinermi, suliareqqiinermi, misissueqqissarinermilu pilersaarusiommik suliaqartilluni, isummanik tigusissalluni, soorlu NGO-nik arlalinniit uparuarneqarsimasoq nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut qanoq pingaaruteqartigissasoq.

Pilersaarusiamut atatillugu nunat avannarliit piareersarsimavaat pissuttit suut atorlugit pilersaarusiamik angusiniarnermut pilersitsiniarnermullu takussutaasinnaanersut qanorlu ineriartortitsiniarneq avataaniit nassuiarneqarsinnaanersoq qitiusumik naleqqutassiat nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami atortoralugit. Pissuttnik nalilersuutit ingerlaavartumik piorsarneqassapput pilersaarutitut siunnersuutaareersunut qanorlu iliornermut assigiilerniassammata.

Nunat Nordisk Ministerrådillu pimoorullugu sulissutigissavaat paasissutissat pilersaarusiaq pillugu erseqqissarneqarnissaat naalagaafiit iluini silarsuarlu tamakkerlugu. Pingaartuuvoq attuumassuteqarlutik suleqataasut paasitinneqarnissaat pilersaarusiap anguniagaanik qanorlu iliornissanik tassungalu atatillugu aaqqissuusinernik. Minister-rådip nittartagaa (hjemmeside-a) www.norden.org pisoqaraangat nutartertuarneqassaaq paasissutissanik pilersaarusiamut tunngasunik.

Pilersaarusiornermi eqqarsaatigineqarput nunat avannarliit taakkunungalu nunanut atassuteqarlutik soqutigisallit nungusaataanngitsumik ineriartortitsinermik. Nunat avannarliit siunissami sulissutigissavaat pilersaaruttsip pingaartortaasa ilaasa piviusunngortinnissaat killigeqqusat iluini immikkoortorta qarfinnik silarsuarmilu suleqateqarnikkut.

Pilersaarut atortuulersinneqassaaq ulloq
1. januar 2005.